

TENE Faalaaliiti **SEVEI lɔɔzeigi**

TENE Faalaaliiti ma zɛvei ɔa ga ɔima zɛvei ta. ɔima zɛvei naa ta ɔa ɛ ga Zɔbe nɔnɔi, ta TENEBU Nui nɔnɔi. Bɔɔɔzu ɔeni ga Salɔmɔn nɔnɔi (1:10; 10:1; 25:1), ɔima nu zɛbele golai Izelayele nui. ɔooɔ GALAGI ɔimalai veeni zea ye (1Ma 5:9-13). Kele ɔima nui taɔiligaa ti ɔeni ná, Izelayele ɔuɔui zu. Naati ti losu ɔeni sevei nii ɔee vai va (22:17; 24:23), Aguul ta Lemuwele ɔɔɔɔ (30:1; 31:1).

Kidafaawui ma ungi ta ɔima nui ta-ɔalagiti ti ɔeni ga «ɔimalai,» naa ɔa ga gaamai, nii koleai ga wooi ma mɔinmɔin: Faaɔaɔgai, kelegelegi, kisie vagɔi, faaɔwegi, nu zie vele vagɔi (1:1-5). ɔimalai nii ɔa ga zɛnvui zu ɔimalai, kalagi nu a zie la.

Niima zɛvei zu, ɔimalai nii ɔa leezu «tene faalaaliiti» su. Naa zeive su tago ga kebele felego, ti ziezɔ vɔɔma, ti da ɔɔɔ laavokɔɔ, ti da ɔɔɔ laazeeli, baa ti da ɔe ɔɔɔ laalɔɔma. Zekana faalaalii ma mɔinmɔin ge la, ɛ zo gaafwesɔ 10 ɛ li 31 zu. Kele tanisu, ma lotodai tanigaa zuɔoozave (ɛ zo gaafwesɔ 1 ɛ li 9; 31:10-31).

Tɔɔzeizuve nɔ ɔa sevei nii woo ɔiingi veai naa, nii ɛ ná-kala gooi pe unda: Solooge ga nu lua ɔooɔ GALAGI va (1:7; 3:7; 8:13; 9:10; 22:4; 31:30; naa ɔeɔalaiti). Naama ɔimalai ɔa losu eteai zu faiti kpein ba: Nubuseiti ta-ɔɔfaamai, faazeikpasui, tɔnɔba vaiti, vulu vai, botige vai, ta naa ɔeɔalaiti.

Baalobazu mɔungi zu (ɛ zo gaafwesɔ 1 ɛ li 9 zu), sevei ɔe nui ɔa ná-kalagi veezu, ege doun keeɔei

é ná-doun zunui gálasu (1:10; 2:1; 4:1; ta naa gɛgɛlalti), mazɔɔɔ vele gána Gooɔɔ GALAGI naati kalasu da, niiti é ti neai ve (3:12). Gimalai, pokɔɔɔgai nuɔusei ma (1:20; 8:1; 9:1), nii é zenvui ma gɛela wooi laazeelizu (3:16, 18, 22), é gɛ Titigi laalɔɔɔma (9:13), nii é nuiti tɛɛzu ga, é ti li kotoi gɛɛ vai ma, naama voogi ɔɔɔi gá é ga koloɔɔo anzanui (2:15; gaagwɛsu 5). Mazɔɔɔ nui ɔɔɔɔ gimala la zea, keni é fali (2:3, 4). GALA ka a da fe (2:6), ná-Zenvui vɔ (1:23).

Sɛvei vaalobazuve velesiei (é zo gaagwɛsu 10 é li 31) gaa gá belazu ga anzanu vagɔi ná-fai, nii sulogai, Gimalai ma gítoosui (31:10-31).

Sɛvei lɔɔzeigi ta sɛve ungi

¹ Salɔmɔn é gɛni ga Davide ná-doun zunui, ta Izelayele masagi, naa ná-tene faalaaliiti:*

² Ti gɛ ungi gá ga ti nu gála ga gímalai, ti nu gɛvele
bɛtɛ,
é kpɔɛiti gaagá, niiti ti woni ga kelegɛlegi.

³ Ti nui gála ga siɛ velei ná-eteai zu, kelegɛlegi vɔ,
é lelebo, é zɔle, é zoloo su.

⁴ Ti gí pagɔi ve naati zea, niiti ti la de faa mɔinmɔin
kwɛɛni,
ti faagwɛgi ta kidafaawui ve zunu loungoiti zea.

⁵ Gima nui woilo, toɔa ta ɔɔ ná-soofaalai va,
zɔi kelegɛlegai, naa gá zɛ vele vagɔi zɔɔɔ.

⁶ Ta zoo ti tene faalaalii ma lɔɔɔfuzu vai tanigaani
kwɛɛ,
ta gíma nuiti daawooiti ma lɔɔɔfuzu vaiti poluveti.

---

* **1:1** Faalaali laaseigi, ta Salɔmɔn laaseigi ma vaa zu, wele sɛvei lɔɔzeizuve.

7 Gooḡo GALAGI ḡaazuluabai ḡa é ga faaḡwēgi
 loozeizuve,[†]
 faaḡaḡaalala nui ḡa ḡa ḡimalai velevele ta kalagi.

Dama ga zunu louno n̄iti

8 Dòun zunu, woilo, è dama ga faaḡwēgi, è solòosu
 è-ḡe ya,

mina è-lee ná-tene gooiti da ḡoba.

9 Mazóló ta ḡe ga masa bóló pagóì è unba,
 ta ḡe ga kóbu ani vagoì è ḡbu.

10 Dòun zunu, ni faa n̄ou ḡe nuiti ta pò, ti è ḡaazule,
 mina yeezei bu.

11 Ta ḡena ma: «Oile gi volu!

Ade li de nuiti tevesuve maaḡoun, de ta vaa,
 de laale nui ta wu lein n̄o,[‡] ane ni é la faa ḡaazani.

12 De ti-ma vului bóle, eḡevelei ḡovealaazu a ḡa ke
 la,

ti n̄eḡe n̄eḡeḡein ga naati kevele, niiti ti yeizu kabai
 zu.

13 Ade ti-ḡóli pagóiti seḡe,
 de da-veleiti buulaave da.

14 Da ḡónó zólóosu gi vò,
 ada ḡosu wali bólo ḡilagi ma ade pe!»

15 Dòun zunu, mina vile ti volu, è va zie ga ta-velei,
 maḡooza ta-velei va.

16 Mazóló ti-ḡḡḡiti suvileve faa n̄ou ḡe vai zu,
 ti zuvileve namai vu zu.

17 Mazóló toḡa ga fuun faa,
 wónii ḡa tumóì ḡa, é ḡa zeì tuḡó.

18 Kele tiya ḡḡóì ḡa ti yaavai zeizu ḡḡó luḡó,

[†] **1:7** Wele veti: 9:10; 15:33; 31:30; Zó6 28:28; Guy 111:10. [‡] **1:11**
lein n̄o: Boge Eḡulu wooi zu ga: *fuun n̄o, laa fai un ge la ba.*

tiya ɓɔɗɔi ti-yenvui ɗa ti balii laazu tuɗɔ.

¹⁹ Zekana naati gaabelazuwe la,
niiti ti ta-ɓetei wosu ga kakama vaiti su,
tɔnɔ nɔi ɗa ɗa sɔlɔɔ nui undaavili.

Gimalai ɗa toligi wosu ta teneɗi

²⁰ Gimalai ɗa kpeei loozu taazuwe peleiti su,
toɗa woodulazu maaɓɔ bosuɓeti.

²¹ E toligi wo maaɓɔ bosuɓe,

é ná-keela wooi wo taa loawe, é ɗe:§

²² «Gimalala nuiti, wa ɗimalala vaiti neezu we, eyesu
yeele?

Neɗɗulasu nuiti, wo-yiimai ɗa ɗeezu ga neɗɗulasui,
eyesu yeele?

Faagaagaalala nuiti, wa yesu faagweɗi
wɔinzeɗeɗe, eyesu yeele?

²³ A woilo nà-tene gooiti ma!

Wele nà nà-keleɗeɗe ve wo ya,
nà dàawooiti deɗe ga woye.

²⁴ Tɔɔzei gè wo lolini, wo ɗele,

tɔɔzei gè yeeleteni, nu nɔpe ge la ma wele woni,

²⁵ wo nà-tene gooiti kpein pilini ya,

wo la vaani nà-zelilomaiti bu,

²⁶ naa ɗa é ba, nà balaagi, nà wo neɗe, siegi zu
maanɔɗɔi vaazu wo ɔɔ,

nà neɗɗula wo zu, siegi zu kidaaviligi zeelizu la wo
ma,

²⁷ siegi zu kidaaviligi vaazu la wo ɔɔ, eɗe fiile wolai,
siegi zu maanɔɗɔi zeelizu la wo ma, eɗe tangɔɔ

fiilei,

siegi zu koozuviligi ta kidaaviligi vaazu la wo ɔɔ.

---

§ **1:21** Faawo bo nuiti ti ɓena ze taa loawe (31:23; Lut 4:11; Zɔɓ 29:7).

- 28 Naazu, ta wooḡula mà, gè la ti wooḡaavotega,
ta gàiize, ti la kàa.*
- 29 Toḡa ḡe ḡana, tɔɔzei ti faaḡwɛgi wɔinzeḡevɛ,
ti la yiimazeḡeni ga Ḡooḡo GALAGI ḡaazuluabai,
30 tɔɔzei ti la vaani nà-tɛnɛ gooiti bu,
ti laaḡɛɛluni ga nà-zelilomaiti,
31 ti zie velei ma lɔnɔgi ḡa a ḡe ga ti-ḡɔnɔgi,
ti bɔḡo lɛnɛ gooiti ta ḡe ga ti-laamianigi, eyɛsu mɔtai
ye.
- 32 Mazɔɔḡo ḡimalalala nui ná-kakagi ḡa da paa,
faaḡaḡaalalala nui ná-ziizoolɛlalai ga bɔḡo, naa ḡa a
da too ya.
- 33 Keɛ zɔi a woilo ḡoɔi ma, naa ḡa zeɪ gaanɛi zu,
é ná-eteai zie ziileigi zu, é la luaa maanɔḡoɔi va.»

2

Ḡimalai ḡa ga ani biingi dɔḡfuai

- 1 Dòun zunu, ni da dàawooiti sona,
ni da nà-deveiti makɛna è-yiimave,
2 ni da woilona ḡimalai ma,
è è-yii ve kelegelegi ya,
3 ungo, ni da wooḡulana faaḡaḡai ma,
ni da kelegelegi ḡaiziena,
4 ni da ḡaiziena ga walii ḡevele,
ni da daana ma kpɛ, è ḡaizie ga naavolo ḡevele,*
5 názu ḡa è Ḡooḡo GALAGI ḡaazuluabai ḡwɛɛsu da,
ḡa zoo è GALA kwɛɛ.
6 Mazɔɔḡo Ḡooḡo GALAGI ḡa a da ḡimalai ve,
daawooi ḡa a da faaḡwɛgi ta kelegelegi ve.
7 Toḡa undaanɛɛ vai makɛsu sɔle nuiti bɛ.

* **1:28** Wɛɛ ɔeti: Zel 11:11; Mis 3:4. * **2:4** Wɛɛ ɔeti: 3:14-16; 8:11; 16:16; Zɔḡ 28:12-19; Tɔn 7:11; 9:16-18.

Ege kooɔɔ zepɛgi, toɔa naati make, niiti ti ziezɔ
telebodai zu.

⁸ Niiti ti ta-eteai ziezɔ ga soledai, toɔa bo naati ba.
Niiti ti be ga woogɛgila nuiti, toɔa baa naati ta-velei
maazu.

⁹ Da zoo è faiti zɔɔɔzuɔa, telebodai, ta sole fai, ta
faagaamai,

è pele vagoiti kpein kwɛɛ.

¹⁰ Mazoɔo ɔimalai ɔa va é zeì è-yiimave,
faagwɛgi ɔa ɔɛ ga è yiima vaiiti.

¹¹ Kidafaawui ɔa è make,
kelegelegi ɔa baa è maazu,

¹² ga ti è unmoɔ, ti è ɔula pele noiti su,
ta nu noiti ta-yaava boeiti,

¹³ niiti ti ɔlezu gaama velei va,
ti da zie ga pelei subidiai.

¹⁴ Ti-yiimai ga faa no ɔɛɛ vai,
ti ɔoozunɛɛzu ga ti lo woya vai zu.

¹⁵ Ti zie veleitì maavegai,
ta-veleitì suzeive.

¹⁶ Naazu, da ɔizo weenziɛ anzanui ná-tegai ma,
é ga kologolo anzanui woo neɛɛgiti ti da,†

¹⁷ nii keleai sinigi va, é ɔeni zea ma niine yeei,
é yeema ná-vulu minazegɛgi ma, nii é boni ná-
GALAGI laaseigi zu.‡

¹⁸ Mazoɔo maalaavena saai vo pelei, ve ná ga
seizuve,

sie velei ɔa liizu la govealaazu.§

¹⁹ Niiti kpein ti liizu po be, taɔila kpala ge la ɔalega
ma volu, é va va,

---

† **2:16** Wele veti: 5:3, 20; 7:5. ‡ **2:17** Wele ve: Mal 2:14-16. § **2:18**
Tati pelei taɔili balaa ka ga nii: *na-pelei maalaavena ga saai vo pelei.*

taɣila kpalaa ge la zenvu velei ɣaa.

²⁰ Yiimazeɣe ga nu vagɔiti siɛ velei,
ziɛ ga telebo nuiti siɛ velei.

²¹ Mazɔlɔɔ sɔle nuiti ta zeɪ zooi* zu,
gaama nuiti ta ye zeini ná.

²² Kele nu nɔiti tɔɔ ɣa ɣula ná,
woovele nuiti ta ɣula ná va.

3

Nu ɣito GALA ba

¹ Dòun zunu, mina yeema nà-kala gooiti ma,
make nà-deveiti ma è-yiimave.

² Mazɔlɔɔ ta ta vili ɗa-voloi lieɣɔiti su, ta è-zii ma
ɣonagiti,
ti undaanɛɛi ve è ve.

³ Mina vala woɣɛɣiladai ma, ta gaamai,
ti ɣili ɣɔbu, è ti zeve è-yiimave.

⁴ Naazu, ɗa zaalai zɔlɔɔ GALA ta nuɓuseiti zea,
è lɔɣɔ vagɔi zɔlɔɔ, è leve ga ɣima nui.

⁵ Galiva ɢooɣɔ GALAGI ma ga è-yiimave pe,
mina voluzei è ɓɔɣɔ ɣeleɣeleɣe va.

⁶ Ziimai ɣaizie è-ɣɛɛvaiti kpein su,
toɣa è ziɛ vele vagɔiti deɛ ga ɗe.

⁷ Mina ɓɔɣɔ zeɣe ga ɣima nu,
lua ɢooɣɔ GALAGI va, è maagooza faa nɔi va.*

⁸ Toɣa ɣe ga keɗeyai è-busei ve,
ta è-ɣaeiti niine vai.

---

* **2:21 zooi:** Naa ɣa ga minazeɣe zooi. Wele veti: Zen 17:8; Guy 37:29. * **3:7** Boge mɔnɔ Wɔl 12:16 zu.

9 Gooḡo GALAGI lebi, ga è zoloo gani vagoiti,
ta è zoloo ganii ma mɔungiti kpein.

10 Naazu, da-molo gotaiti daa ga ve gola,
da-lɔo ligiiti daa ga ve ga dɔo niineiti.

11 Doun zunu, mina gɛle Gooḡo GALAGI ná-
maagoloi va,
mina ná-zelilomai vɛlevɛle.†

12 Mazoloo nii Gooḡo GALAGI neai ve, naa ga a da
zeli lo ma,
egɛvelei doun keɛɛɛi a da ke la ná-doun zunui ve, nii
neai be.

Gimalai ta undaanɛi

13 Undaanɛ nu ga ga naama zunui, nii é gɛgi
zolooḡai,

zunui nii é ga kidafaawu nui!

14 Mazoloo kulanumai é solooḡu, naa vizooḡe walii
nɔnɔi va,

ná-tɔnɔgi vizooḡe zanu kitei va.

15 Fizooḡe é leve kɔtu zɔngɔ baagi pe ba,
é yiima anii tanooḡe ge la vizooḡa ga toun kevele.‡

16 Sii zuḡoozai ga gimalai yeezai ga,
kooḡe ga, naavoloi ta lebiyai ga é miná.

17 Peleiti é nu vilesu ti va, naati page,
ná-peleiti kpein ta gomisu undaanɛi vɔ be.

18 Toḡa ga zenvu wului§ naati be, niiti ti sosu kpe,
niiti ti makesu ma, naati undaanɛve.*

† **3:11** Niima wooyi boge mɔnɔ Ebu 12:5-6 zu. Wɛle balaa vɛti: Zoḡ
5:17, 1Kɔ 11:32. ‡ **3:15** Wɛle vɛ: 2:4. § **3:18 zenvu wului:** Wɛle
vɛti: 11:30; Zen 2:9. * **3:18 undaanɛve:** Boge ná tanigaa ga sii
zuḡoozai. Wɛle vɛti: 4:10, 13; 9:11; 13:14; Tbn 7:12.

19 Góogó GALAGI ná-gĩmalai ɗa é zooli beteni la,
ná-kelefelegi ɗa é geególogi beteni la.

20 Ná-gĩmalai ɔɔ, zou wu deiti kulave, ti la zooli ma,
tonabiingiti ti da tonai vu.

21 Dòun zunu, ɗili kelefelegi va, ta kidafaawui,
mina zege ti volu eyesu ɗó.

22 Mazóɔɔ ta ɗe ga zenvu vagóì è ya,
da ɗe naazu ga zaalamai.

23 Naazu, è-ɗi su ɗa ɗala, è da li ga lii vele,
è-ɗóɗóì la zidaa.

24 Ni da laana, maagili la ɗea è ma,
da-jiimenii ɗaagaaɗe.

25 E la luaa kulafiliba vaaaba ba,
baa faa zuɗologologi nii a zeì nu jòiti ma.

26 Mazóɔɔ Góogó GALAGI ɗa ɗe ga da-ɗitogi,
toɗa balii kpein sege è luɗó.

27 Siɛɔpe su zobogi è ve la,
mina ɗele, è va be ɓosu naati ba, niiti ti ɓalaai.

28 Mina ɗe è-zeijnóɗóì ma:

«Li è va volu, lina, na fe!»

Tama anii è ya, nii da fe zea.

29 Mina faa jòu bete ɗisu, è-zeijnóɗóì laalóɗóma,
nii toun ka zeini kpe è ɗoba.

30 Mina nu nape sakpe wafuun,
ni é la faa jòu nape keeni ga de.

31 Mina ɗaazuɗula toosu nuiti ba,
è mina vokóɗó ti zie veleì ma.

32 Mazóɔɔ yaava nuiti maayosegeve Góogó GALAGI
ve,

kele tofa da goozu vai le ga naati niiti ti zolegai.

³³ Gooḡo GALAGI ḡa da nu ḡoi ná-peleyeḡei voovo, naazu ma, tofa da tuya loo telebo nuiti seizuve ve.

³⁴ Tofa da ḡeeḡula ḡeeḡulasu nuiti su, kele tofa da ḡaazu vaḡoi lo boḡoḡmaayei nuiti ba.†

³⁵ Lebiyai ḡa a ḡe ga ḡima nuiti tḡnoi, kele faaḡaaḡaalala nuiti tḡnoi ḡa ḡe ga unfegi.

4

Doun keeḡei ná-tene gooiti

¹ Dòun zunuiti, à woilo ḡeeḡe leḡe gooiti ma, à woilo ga paḡo, wo kelegelegi ḡwee.

² Nà kala paḡo veezu wo ya, à mina nà-kala gooiti pili ya.

³ Ge ḡeni kèe ya, ga doun zunu ḡilagi, dèe nèeni ve gola, eḡe doun zunu ḡila kpegi.

⁴ Kèe ḡeni kàlasu, é da ḡe mà:

«Dàawooiti so ga è-yii pe, nà-deveiti so, da zenvui wo.

⁵ ḡimalai ḡaizie, ta kelegelegi, mina yeema dàawooiti ma, mina zeḡe ti va.

⁶ Mina ḡele ḡimalai va, tofa bo è va, nee ve, tofa baa è maazu.

⁷ Wele ḡimalai loozeigi va: ḡimalai ḡaizie, kelegelegi ḡaizie ga è zoḡo ḡanii kpein.*

⁸ Boḡo, tofa è wuzeḡe, ni da ḡilina ba, tofa ḡe ga lebiya è ve.

⁹ Tofa boḡo paḡoi lo è unba,

† **3:34** Boge mḡno, ga geḡeke woo zeve volḡmai, veti: Zak 4:6; 1Pi 5:5.

* **4:7** Wele Yesu ná-faalaalii va, é bogai Mat 13:45-46 zu.

é è maagfili ga masa bəələ maayikiai.»

10 Woilo doun zunu, daawooiti gaaga,
naazu, da è-zii zugooza.†

11 Gè è galage ga gimalai ma velei,
gè lo è lufo telebo peleiti su.

12 Ni da gena ziaa gana, è-gofɔ zu la gataga,
ni da gena bizaa, è-gofɔi la zigaa.‡

13 Gili kpaan è maagfɔlo vai va, nii è sələogai, mina
too ya,

ye gilini ba, mazələ naa ga è-yenvui su.

14 Mina zie ga nu noiti ta-velei,
mina vile naati kevelei volu, niiti ti faa noi geezu.

15 Maagfooza ta-velei va, mina zie la,
zege ba, è zie ye.

16 Mazələ faa nou ge nui naati, ti la nia, ni ti la faa
noi geeni,

ta vala niimenii ma, ni ti la nui ta looni.

17 Mazələ ti-gonogi ga ga faa noi,
ta-bəəle looi ga ga sunulai.

18 Telebo nuiti ta-velei geeve ege, geelaalaosu wozakalagi,

nii ma wozakalagi gaa yesu wələzu, yesu foloi te.

19 Faa nou ge nuiti ta-velei geeve ege kpidii,
ti la ti gɔfoziga ani gwee.

20 Doun zunu, woilo daawooiti ma,
woilo ga pagə kpəe wooiti ma.

21 Mina yeema ti ma,
kele make ti ma è-yiimave.

† 4:10 Wele ve: 3:18. ‡ 4:12 Wele veti: 3:23; 4:19; 10:9; Guy 18:37; Eza 40:30-31.

22 Mazɔɔ niiti ti yeezeizu ti wu, ta va ga zenvui
naati pɔ,
ti kedeyai ve ti-busei ya.

23 Make è-yii ma, é leve anii pe ba,
mazɔɔ toɔa zenvui wo fai ma ungi su.

24 Mina be è-laave va, é va da zεiti bo,
mina è-lakɔɔgiti ze ná, ti va da yaava bɔɔiti bo.

25 Gaazulo ɔakala velei va,
wele ɔakalave ga pagɔ.

26 Pelei zuβete, ve è ziezuná,
pelei è laai da, zie ga naa.

27 E mina zege ba, é va li ga yeezazu velei, ɔaa
ɔvεzu velei,
ɔɔɔɔɔɔɔɔ faa ɔɔu ɔεε vai zu.

5

Wεenziεi ɔa da nui vaa

1 Dɔun zunu, woilo ga pagɔ nà-ɔimala wooi ma,
woilo nà-keleɔele gooiti ma,

2 naa ɔa a ke, è zoo kidafaawui la,
faaɔwεgi ɔa ɔε è-laawooiti su.

3 Mazɔɔ wεenziε anzanui laawooiti neεve eɔε kɔin
gulɔi,

ti vage eɔε siema wulɔi.*

4 Kele ná-fai ɔaaβelazuve ɔaa ɔa da wana ga nu, eɔε
siinziin ganigi, nii wanaai,†

gaalivε eɔε boɔa zɔkpɔi, nii gaavεε fele.

5 Sie velei ɔa da li ga nui saai vɔ pelei,

* 5:3 Wele vεti: 2:16; 7:6-27; 22:14. † 5:4 *siinziin ganigi nii wanaai*: Aβisente, tufa wanawanagi, é ɔeni ga faa wanai (TSV 29:17; Zel 9:14; Amɔ 6:12) ɔaa kotoi ná-ani vili koozui vɔogi (Gal 3:15; Kul 8:10-11).

kɔŋɔiti ta ɗa zeeli ɔɔvealaazu.

⁶ E la ɗa ga yiizoolɛ ga, ɛ zie ga zenvu velei,
 ɛ la suŋweɛ ga toŋa ziezɔ ga kaka peleiti.

⁷ Niizu degɛmu, dɔun zunu, woilo gɔoi ma,
 mina ɣɛɛ dɔawooiti ba,

⁸ Maaŋooza naama anzanui ma zii va,
 mina maaɓuŋa nɔ-pelelavɛ va,

⁹ naa ɣa a ke, ɛ mina ɛ ɣaazu unfegi lo zunu ɣili
 zeezu,

ɗa-eteai mina lo zunu ɲuɗ yeezu.

¹⁰ Ni naa laade, ɛ-moolɛzuvɛ ɣa ɣɛ ga wɛɛinti
 daamiizu,

ɗa-wotii zulɔnɔgi ɣa ɣɛ ga peɛ ɣili bu ani,

¹¹ naa ɣa a ke, ɛ mina li ɓalasu, ɗa-eteai
 ɣaabelazuvɛ,

siegi zu ɛ-ɓusei kpein suyɔkɔgai na la,

¹² ɛ mina ɣɛ ma:

«Leeni vaa zu gɛ maɣoloi wɔinzeɣeni?

Leeni vaa zu tenɛgi la ɣɛni zoni zii ma?

¹³ Leeni vaa zu gɛ la ɣɛni woiloni nɔ-kalamɔinti
 gooitii ma?

Gɛ la woiloni naati gooi ma, niiti ti kɔlani?

¹⁴ Nɔ tago nɔ, gɛ va ɣɛ maanɔŋɔi zu,

nuɓuseiti ta-maaɓɔgi zaama. §»

E-anzai nɛɛ vɛ

¹⁵ E-anzai ɣɛɛvɛ eɣɛ zɛɣɛ ɗɛi.

---

‡ **5:9** Anza zinigi (6:34-35) ɣa zoo ɛ ɣɛ ma, keni tɔgi zeii ɛ ma (Lev 20:10; TSV 22:22). Wɛɛ ɓalaa vɛti: Ezk 16:35-40; Zan 8:5. **§ 5:14** Nii voluvɛ ɣa ga zɔngɔ zɛɛɓai ta unfegi keɛɛmavɛ kpaun (6:33), eyɛsu ɛ nɔ-faaŋaaza golai zulɔnɔgi zɔɓɔ (Lev 20:10).

Ɔɔle ga zεge dei naa!*

16 Mina e yiima vai ye ná, é va da yei taazuve peleiti
su, ege ziei,

é va da vaza maaɔɔ bosu wolaiti.

17 E yiima vaiti ti ge ga da gila kpe no dono!

Ti mina ge ga wo boma wa anzanu giliti.

18 Goozune yeenape su, wo eteai zie vo, wa anzanui
naa,

nii e yimazegeni la, e-ma nu niinelai zu.

19 E-anzai ná-fai gaaneve, ná-fai vage ege dopai.

Kpusei da-goozuneei laazeeli yeenape.

Goozune sienape su ná-nebei zu.

20 Doun zunu, leeni vaa zu e gaazugulazu nu gili
anza va?

Leeni vaa zu da ziilei gaizie naama anzanui ya, nii
é la ga dono?

21 Gooɔɔ GALAGI ga nui kpein sie velel zumsu.

Toɔa ese keewotii vetesu.

22 Faa nou ge nui ga da zo, to boɔɔi ná-faagaaza golai
no zu,

toɔa da zo, ga to boɔɔi ná-kotoi va galuiti no.

23 Undaa ga vili, tozei é la zooni boɔɔ zosu,

ná-bologai ga a da paa.

6

Zeelaga vai

1 Doun zunu, ni e boɔɔ geve ga zeelagai e-wolai ta
maaguye vai zu,

---

* **5:15** Naa ga ga: «anzanui nii e yimazegeni la, e-ma nu niinelai zu» (5:18).

ni è minazegeni è-zeiṅṅɔɔi ve,*
 2 ni è bɔɔɔ ɔɔlia ga è-laawooiti,
 ni è bɔɔɔ ɔɔa ga kasɔɔa nu ga è-laawooiti maavele,
 3 naa ma, nii da ke dɔun zunu, bɔɔɔ vie,
 tɔɔzei è loa è-zeiṅṅɔɔi yeezaama,
 li è bɔɔɔmaayei be, è bɔi da ga maanɛɛɛɛi.
 4 Mina va bu, niimenii va lo è-ɔaazu,
 baa è-ɔaazuɔɔlogiti ti va pɛɛ ma mɛɛ.
 5 Bɔɔɔ vie ga dopai ɔɔvele, é ɔɔlazu dosoiti zea,
 eɔɔvelei wɔnii a da ke la, é ɔɔula wɔni zo nui ná-
 tumɔi zu.

Naka nui ná-fai

6 Dei è ga naka nui, li lɛɛ pupuiti pɔ be, è ti vete,
 ti zie veleiti sumɔ, è ɔɔigi zɔlɔɔ.
 7 Ta-welɛma nu la ná,
 ta-ɔalamɔn la ná, ta-ɔundigi la ná,
 8 ta da ti-ɔɔnɔɔgi bɛte, foɔɔ undaɔɔlazuve,
 ti ti-laamianigi ɔaale ba molo leve ziegi zu.
 9 Naka nui, da yesu laani, eyɛsu yeelɛ?
 Siɛgi bɛgele ɔa è wuzɛɔɔzu la, è ɔɔula da-niimenii zu?
 10 E lago ni, è lago ɔaazuveɛ ma,
 è yeeiti da bɔɔɔ ma, è lago zaamale,†
 11 kelɛ naama ziegi zu, baladai ɔa ɔɔula è viliba eɔɔ
 siezie nui,
 nimizai zeeli è ma eɔɔ kɔɔɔɔ nui.

Yaava nui ná-fai

* **6:1** Zeelaga vai wola ɔɔeni Izelayele nuiti saama, nii a ke ti baa ta-naavoloiti maazu, ni kuye zeɔɔe nui la kuyei ɔɔulani, zeelagai ɔa é bɛna kula, é bɛna kpounmai leve ga kɔligi ta, baa ná-nui ta (Zen 43:9; 44:32; Eza 38:14; Guy 119:122). Naa ɔɔɔɔala vai ɔa Tene Faalaalii Zevei pɔ, é tɔgi ze ma (11:15; 17:18; 20:16; 22:26; 27:13). † **6:10** Welɛ ve: 24:33-34.

12 Nu nakai ga ga telebotala nui,

tofa a da li ga zee boeiti boga,

13 é da gaazuve loo ma, é da gogoti gaaloga,

é da poogiti ke ga yeebefaiti,

14 yaava gisiei no ga é ziimave,

faa noi no ga a da gisie su yeenape,

é da kpoeleve vai ge.

15 Naa ga é ba, kologolo fai ga ge ga kulafilibai,

naa ga ba gila no, é gologolo, ma zale la ná.‡

Nii Gogó GALAGI wainzegezu

16 Faa lozita ga ná, nii belegulaai Gogó GALAGI ve,
tofa vob ga dofela, niiti ti ga maagnei:

17 gaazulee gaazui, zee wo negi,

nui so ge la ba, nuiti ti naa ma namai vuuzu ga ti-
yeeti,

18 nu yii nii é gisiezu telebotala vaiti su,

nu gogoti ti zivilaai bizezu faa nou geezuve,

19 zee zeelei, é zee zeele wooi wosu,

ta zoi é kpoei levezu geegeointi zogozu.

Wenziegi zakpe pelei

20 Doun zunu, gize è-gee ná-deveiti su,

mina è-lee ná-tene gooiti too ya!

21 Make ti ma yeenape è-yiimave,

ti zele gobu.

22 Ta lo è lugó da-ziei zu,

ti è make è-laazuve,

ti yeye è vo, da wuunna.

23 Mazobó devei ga ga lanboi,

kalagi ge ga wozakalagi,

zelilogi ta maagoloi, ta ga pelei é lo zenvui va.

‡ 6:15 Wele veti: 1:26; 24:22; Zó6 34:20.

- 24 Ta è make wεenziε anzanui zιε velei ma,
ta è-zeiηofoi anzai ná-kpεε neεnεgi ma. §
- 25 Mina gaazufoula ná-pagi va è-yiimave,
mina bofo ye ná, é va è zege ga gaazufoogiti.
- 26 Mazobo kologolo anzanui maavele ma, da vala
da-bulu bufai no ma,
kele anzanui é zini be, da ge é vala è-yenvui pe ma.
- 27 Nu ga zoo nei é abui lo ná-zuvai zu,
é la ná-segeiti kpein gala baa?
- 28 Nu ga zoo nei é zιε abulekai ga,
é la kofoti gala baa?
- 29 Zeno gana é la, ga naama nui nii é vilesu seiηofoi
anzai volu,
a voofoona ba, salalalai la yega.
- 30 Nu la unma nui veleviliga, nii é unmai wosu ga é
kogi zulaave,
tozei ani la zea, nii a mi.
- 31 Anεε naa ve, ni ta sona, maanεεve é potogi ve ga
seizu lofela,
ani vagai kpein é ná-pelai wu, toga naa pe fe.*
- 32 Kele zoi é wεenziεgi geezu anzanui vo, naa valage
faagafai ma,
da naa geena, da bofo gologolosu, da bofoi.
- 33 Toga kpobi zobo ta baagfulamai,
ná-unfegi la bega eyesu go.
- 34 Mazobo toloi ga da anzazinigi yiigula,
é la maawingfa gea, yeei é potokulai geezu la.
- 35 E la unmo gani nope soga,

---

§ 6:24 Wele 5:3 zu, ta sugulazuve. * 6:31 Nii voluve ga ga keni ma nu potogi ve. Togi ná-devei geni ga ma nu potogi ve ga ma veda felego, baa naanigo, baa ni gola zu ga baagona, ma nu ma veda boogoi ve (Egz 22:1-16).

é la vaa bu negelein, anee ni da lobeani moïnmoïn tevesu.

7

Weenzo anzanui ga da zunu loungoi gaka

¹ Doun zunu, mina yeema daawooiti ma, na-deveiti make.

² Ni da po è zenvui wo, na-deveiti so, è make na-kala gooiti ma, ege è-gaazuleegi.

³ Ti lo yeebefaiti ba, ege balagaegiti, ti zeye yiimave.

⁴ Gimalai leve ga è-vaazeelai,* è kelegelegi leve ga è-wolai,

⁵ ga ti è gizo weenziè anzanui ma, ta è-zeijogoi anzai ná-tega boe neenegiti ma.

⁶ Foloi ta, gè geni loni na-fenetelai laave,† gè da wele eteave.

⁷ Gè buzege niinagiti kaani, ti la de faa pe polugwee, ti zaama, zunu loungoi ta geni ná, balagai gigi ma.

⁸ E geni zizu taazuve pelei zu, adave tona ve naama anzanui ta geni loni ná, é liini ga naa ná-pelei vo pelei.

⁹ E geni ga fitili peezuve, foloi liini niina, kpidii tozeini niina ga vea.

¹⁰ Kele wele, anzanui daagomini, maagiliai ege kologolo anzanu, yaava gigi be.

* **7:4 baazeelai:** Nebe wooi ga ga nii, to ga é naa lezu nii é lolisu ga «nébe anzanui,» Guye Dagoi zu (GyU 4:9-10, 12; 5:1). † **7:6 Fenetelai laave:** Foono zooiti su fenetelaiti daalaoga geni de, kolu ansa velevelegiti ti vileni ti la, é da ta gula foloi ma zezeiti da. Nui a gena pelei wu, toga nu vete, kele nu la yega etea velei, é va ma nu vete.

- 11 E ɗa zɔngɔ, su la zoga,
 kɔɗɔiti ti la yeɗa loni kpɛ ada ɗila.
 12 Taa zaamaɓe veleiti su, ta ada wolaiti,
 adaɓe pe ka é ná-balii laazu ná.
 13 E zunu lounɗoi zo, é neene,
 é ɗaazulo gaazuɓe va, é ɗe ma:
 14 «Ziilei zalaɗaiti ka gè ɗea ti ɗulazu,
 za nɔ ɗa gè nà-minazedeɗi laazeelii la.‡
 15 Welɛ nii ɗa é kea gè ɗula, gè va è laaɗomisu,
 gè ɗea pɔ gè è ɗa, gè è ɗaa.
 16 Gè nà-betei ɗaabetɛa, ga dasuzedeɗi suɓuui,
 ta geze zeɗei é ga Ezipete gelei. §
 17 Gè dàazuɓe makugi nea ga,
 miilegi, ta alɔwegi ta kanelegi.
 18 Ua de lɔ ziimaɗɛɛi zu, eyesu sobui zeeli,
 de lɔ ɓɔɗɔyiimai ma neɛbei zu.
 19 Mazɔlɔ sɪnigi la ɓe, pelei wu,
 diiɓe siɛ ɗooza ma.
 20 E wali mɔinmɔin seɗeɓe ya,
 keni alugi a zeina gize la, é va va.»

- 21 E ɓɔnini ma ga ná-kelegelegi,
 é meenni ga ná-woo neeneɗiti.
 22 Gaamago nɔ, é ɓilɛni anzanui naa ɓolu,
 eɗe niki ti liizu la paazuɓe,
 eɗe ɓoloɗa nui, ti gilizu ga, ti maɗɗolo,
 23 eyesu meɛin sɔ zii va,

---

‡ **7:14** Nui nii ti ná-zalaɗai ɗulazu, naa ɓena zalaɗa zuai ɗilazuɓe mi ta ná-peleyeɗei (Lev 7:12-15), folo mɔungi ta felesiei (Lev 7:15-16). Zunu lounɗoi nii lolige naama laamii wosɓe. § **7:16** Ezipete ɗezei wola ɗeni ɗaiziezu, sɔngɔi wola ɓaani (Eza 19:9; Ezk 27:7). E ɗeni ga kpetei ma ɓoogi (31:22).

eḡe wɔnii é ɣaazuvilezu ga é vili tumɔi zu,
 é la inɛinesu ga zenvui, é faabaagi laawu.

24 Dòun zunuiti, niizu niina, à woilo gòoi ma!
 A dama ga dàawooiti!

25 Wo-yii mina valibo, é va vile anzanui niima zii
 volu!

A mina ɣaka, wo va vile ná-pelei va!

26 Mazɔɔ ná-nu maawanaiti mɔinve, niiti ti zaai,
 ta niiti é ti undaaviligai, ti ɣeni ga zebesu nu
 wolaiti.

27 Ná-pelei ɣa é ga ɣɔvealaazu velei,
 nii é yeizu saai zeizuve.

8

Gimalai ɣa woɔfulazu

1 A woilo, ɣimalai ɣa toligi wosu,
 kelegelegi ɣa woɔfulazu.*

2 Toɣa loni ada ɣaagoozagiti maazuve pele ɣobave,
 pele zaɣalaveti.

3 Taa loave, sigi daaveti,
 nu leezuve taazuve, toɣa woɔfulazu:

4 «Nuiti, wa ɣa gè woɔfulazu wo ma,
 nuɔuseiti, wa ɣa gè ɔɛzu wo ɔɔ.

5 Wɔiti wo la de faa mɔinmɔin kwɛeni, à
 kidafaawui maagɔli,
 faaɣaɣaalala nuiti, à ɣe ga kelegele nuiti.

6 A woilo deɛ, mazɔɔ faa ɔiin ka gè bosu wo ma,
 telebo kpɔɛiti ka ti ɣulazu dàave.

7 Mazɔɔ gaama ɔɛiti ka gè ti wosu,
 maaɣɛi ɣa ga zɛɛ ɔɛiti.

8 Dàawooiti kpein sɔlege,

---

* 8:1 Wele ve: 1:20.

tanɔpe su la zeini, ɓaa é va ɗe ga zee ɓɔe, ɓaa yaava
ɓɔe.

9 Ti pe gaɗɗalage naama nui ve, nii kelegelegai,
ti ɗole naama nui ve, nii kalagai.

10 Nà-kalagi gè bosu ga woye, à naa wɔin ɗe, é leve
walii va,

faaɗweegi vizɔge zanugi va, anee zanu kitei.

11 Mazɔɔ ɗimalai vizɔge kɔbu yɔɔɗɔ ɓagɔiti ba,
ani ɓagɔ nɔpe ge la zooga ɓokɔɗɔsu tɔun ma.†

12 Nɔun nà, nà ga ɗimalai, seizuve ɗa ga
kidafaawui,

sɔoge faaɗweegi ta kidafaawui zɔɔsu.

13 Gɔogɔ GALAGI ɗaazuluabai ɗa é ga, è zili ga faa
ɗɔi.

Niiti gè ti wɔinzegezu, ta ga,

gaazuleei, wasogi, faa ɗɔu velei, ta zee wo daave.

14 Tene goo ɓagɔiti, ta kidafaawui ta ga nɔnɔ,
nà ɗa gè ga kelegelegi, zobogi ɗa ga nɔnɔ.

15 Masagiti ta masadai ɗeezu nɔun sabui zu,
kundiɗiiti ti tɔgiti sei, niiti ti zɔlegai.

16 Sabui zu ɗa kundiɗiiti ti kundiɗilai ɗeezu la,
ta seizumaaneeɗiiti ti pe ta ga tukpɔgaaleve nuiiti ti
zɔlegai.

17 Nɔun nà, naati kpein neeve bè, niiti ti nèezu ve,
niiti ti gàiziezu, naati ta pète.

18 Naavoloi ta lebiyai ta ga nɔun nɔnɔ,
ta undaaneei ta ani ɓagɔiti ti yesu ná ɗɔ.

19 Nà-tɔnɔgi vizɔge, é leve zanugi va, anee zanu
kitei,

kulanumai gè feezu naa ɓaagɔuve walii va.

20 Nà ziezu telebo pelei zu,

† 8:11 Wele ve: 2:4.

p̄lɛgɛ s̄alɛ peleiti ba,

²¹ gè va anì v̄aḡoi ve naati bɛ, niiti ti n̄èai v̄e,
gè ta-v̄el̄eiti buulaave ga naavoloi.

²² Gè ɣ̄eni Ɔ̄ooɣ̄o GALAGI ya,‡ kaite ná-botiiti
t̄oozeizuve,

aisa ná-boti m̄oungiti tan̄ɔpɛ ge va ɣ̄e.

²³ Gè zeini kaite w̄ol̄w̄ol̄,

aisa eteai va b̄ete.

²⁴ Siɛgi zu gè z̄ol̄ɔni da, kpolodei la ɣ̄eni dɛ ná,
b̄aa ziɛungiti, ziɛiti ti va ɗa ɣ̄ula ti zu.

²⁵ Gè z̄ol̄ɔni pɛ, aisa gizeiti ti va b̄ete,

aisa gize b̄ufɛgiti ti va ɣ̄ula,

²⁶ GALA ge la ɣ̄eni dɛ z̄ooi b̄eteni, ta zou ȳoɣ̄ozuveti,
anɛɛ eteai ma vufili m̄oungi.

²⁷ Gè ɣ̄eni ná niina, siɛgi zu é geɛɣ̄ol̄ogi zeini su la,
é kwɛgi la, é tati ziɛ wolai ma.

²⁸ Siɛgi zu é tonabiingiti seini su la geezuve,

é zɛb̄ei ve ziɛungiti bɛ, ti ɗa ɣ̄ula ga keeɣ̄aaɓaai.

²⁹ Siɛgi zu é kpolodei ɣ̄wɛgi laani la, ziɛiti ti mina
b̄udɛ maazu,

siɛgi zu é eteai ma wuulaagi ɣ̄azavini da,

³⁰ gè ɣ̄eni koba, eɣ̄e ná-botiḡe ɣ̄undiḡi,

gè ɣ̄eni ziilaazu folo-o-folo,

gè ɣ̄eni kuai wosu gaazu yeen̄ɔpɛ,

³¹ gè ɗa kuai wo ná-etea b̄et̄eai zu,

gè ɗa n̄a-ziilaai z̄ol̄ɔ nuɓuseiti saama.

³² Niizu d̄oun zunuiti, à woilo ḡoɔi ma,

wa ɣ̄e ga undaanɛ n̄uiti, ni wa ziɛna ga n̄a-peleiti!

‡ **8:22** Tati pelei taɣ̄ili balaa ka ga niiti: Ɔ̄ooɣ̄o GALAGI ȳiimazeɣ̄eni ga ze, Ɔ̄ooɣ̄o GALAGI ɣ̄èyani, Ɔ̄ooɣ̄o GALAGI s̄ɔl̄ɔni, ɓaa Ɔ̄ooɣ̄o GALAGI kp̄èteni.

33 A woilo nà-kala gooiti ma,
wa gɛ ga gɪma nuiti.
A mina da goba pɛ!

34 Undaanɛɛ nu ɟa ga naati, niiti ti woilosu gòo ma,
niiti ti losu nà-pɛlɛlavɛ folo-o-folo,
ti ɟaabaazu nà-pɛlɛlavɛ ma!

35 Mazɔɔɔ zɔi a kà, naa zɛnvui zɔɔɔga,
é Gɔogɔ GALAGI ná-kpɔbai zɔɔɔga.

36 Kɛɛ zɔi nɔpɛ é la ɟoloni bè, naa ɟa bɔɟɔ bɔɔzɔ,
niiti kpɛin ti wɔinzeɟezu, saai nɛɛvɛ naati bɛ.»

9

Gimalai ɟa toligi wosu

1 Gimalai ná-pɛlɛi loni,
é ma bɛdɛ dɔfelaiti saɟani.

2 E toganiiti paani, é dɔɔi ɟɛvele bɛtɛ,*
é taɓalii ɟaabɛtɛni.

3 E ná-botigɛ anzanuiti tevɛni toli bosuvɛ,
ti lɛɛni adavɛti, da ɟɛ ná, è zɛɛ taai maazu, ti da ɟɛ:

4 «Wɔiti wo la dɛ faa mɔinmɔin kwɛɛ, à vaa lɛɛ vɛ.»
E boni naati ma, niiti ti la ɟɛɟɛlɛni, é ɟɛ:

5 «À va, à nà-bulɛi ta mi,
à dɔɔi bɔɛ, nii gè supuai.

6 A ɟɛɛɛ nuiti ta-ziepolɛi va, niiti ti la dɛ faa
mɔinmɔin kwɛɛ, wa zɛnvui wo.

A zie ga keɟɛɛɛ peɛi!

7 Zɔi a zɛlii lo waso nui ma, naa ɟa da bɛɛɛlɛlɛi zɔɔɔ,
zɔi a nu ɲɔi maaɟolo, naa ɟa da poomugi zɔɔɔ.

---

* **9:2** Folo ɟulazu vɛɛ yooiti su, ti bɛna dɔɔi zupu ga ani maku
nɛɛnɛgiti, nii a kɛ ti ta vɛɛ ná-nɛɛi va (Eza 5:22).

8 Mina ƚεεƚulasu nui zɔgi wo ma, mazɔɔ toƚa è
wɔinzeƚe,
kele ƚima nui zɔgi wo ma, toƚa è neε ve.
9 Ungo, ƚima nui lenε, ta ƚa ɔ ná-ƚimalai va.
Telebo nui ƚala, ta ƚa ɔ ná-faaƚwεgi va.

10 ƚimalai ɔzeigi† ƚa é ga Ƙooƚo GALAGI
ƚaazuluabai,
é GALA Ƙadegai ƚwεε, é ga kidafaawui.‡
11 Mazɔɔ nɔun nà, ƚimalai, sàbu zu,
è-zii ma voloiti su ƚa ƚooza,
è-zii ma ƚonagiti suƚooza.§
12 Ni da ga ƚima nu, da suƚulanumai zɔɔ,
ni da ga waso nu, da ƚila kpe ka da sulɔnɔgi zɔɔ.»

Titigi ƚa toligi wosu

13 Titigi ƚa ga eƚε anzanui é zɔngɔzu,
é la faa ƚaaƚaazu, é la faa ƚwεε.
14 Toƚa zeini ná-pelelavε,
seizuve ƚa ga adaɔeti ti zεleƚgai taai maazu.
15 E da teve nuiti toli,
niiti ti liizu ga pele zakpai,
16 «Zɔi é la de faa mɔinmɔin kwεε, naa ƚale ma, é va
ve!»
Zɔi balagai ƚigi ma, é ƚε naa ma:
17 «Ziei unmaai neε ve,
daamianigi é miizu deɔƚuzu, naa neε ve!»
18 Ti la suƚwεε ga ta ta li laazu ƚɔveiti ma,
niiti anzanui naa ti lolisu, naati ta niina
ƚɔvealaazu.

† 9:10 Wele 1:7 zu, ta suƚulazuve. ‡ 9:10 E GALA Ƙadegai ƚwεε:
Tanigaa ta bosu ga: nu ƚadegaiti ta-vaafwεgi. § 9:11 Wele ve:
3:18.

TENE gooi ma ziiti

10

¹ Salomɔn ná-tene faalaaliiti.

Gima loun zunui gá da gɛ ga keɛgɛ ná-koozunɛi,
faagaagaalala loun zunui gɛ ga dee ná-ziizoolɛi.

² Naavoloi sɔlɔ pelei ɲɔudai, é la faa vaa eyesu pɛ,
kele nii é ná-eteai ziezú telebogi zu, naa gá da gɛzo
saai ma.

³ Gɔɔgɔ GALAGI la telebo nui yegana, é va bɔlɔ ga
pului,

kele toɟa gɛle nu ɲɔi yiima vaiti ba.

⁴ Zɔi é la yeevea faa va, naa gá da gɛ ga bala nu,
kele zeemalevebogi gá da nu bɛte.

⁵ Nii é ani gaalɛzu ba, foɟo undaagɔlazuvɛ, naa gá
ga doun zunui, nii kelegelegai,
kele zɔi é ɲiizu molo leve ziegɛ zu, doun zunui gá ga
naa, nii baa gá gɔla ma.

⁶ Tuyaiti ta vuuni telebo nui unmaɛ,

kele nu ɲɔi laawooiti ta da tooma vai maalɔɟu.

⁷ Telebo nui ná-kizɛsui gá da gɛ ga tuyai taɟiligaani
bɛ,

kele zeemai gá da wo nu ɲɔiti daaseigi ma.

⁸ Zɔi gɛgi ma ziimave, naa gá da deveiti so,
kele nui é kpɛzɔgɔla ɲakaiti bosu, naa gá da bɔɟɔ
loo ya.

⁹ Zɔi é ziezú sɔledai zu, naa gá ziezú ziileigi zu,
kele zɔi é ziezú ga pele zuzeigiti, naa volu gá gɔla.

¹⁰ Nii é gaamai lɔɟuzú bɔɔlaiti ba, * naa gá ti bɔlɔzu,

---

* **10:10 nii é gaamai lɔɟuzú bɔɔlaiti ba:** Eɔlu wooi zu, naa gá
ga: zɔi é gaazu gilagi vɛɛzu ma.

kele zoi é zelii losu ti ma gaamai zu, naa ga vaazu
ga ziileigi.†

11 Telebo nui laawooiti ta ga zenvu deungi,‡
kele nu noi laawooiti ta da tooma vai maalooŋu.

12 Woinzegemai ga da sakpegi gaazo,
kele nebei ga da faagaazagi pe suvaaye.§

13 Kelegele nui laawooi ga da ge ga gima boei,
kele faagaagaalala nui voluve nonoi ga ga kpakoi.

14 Gima nuiti ta da faagwengi gaale ba,
kele siegi zu faagaagaalala nui boezu la, maanooŋi
maa la mo goozani ba.

15 Kpete nui yeagoligi ga be ga taa wolai sigigi ma,
kele bala nui na-maawoin ga da kologolo.

16 Telebo nui na-tongi ga da lo tuŋo, é zenvui wo,
kele nu noi zolooŋi ga da ge ga faa nou ge anii.

17 Zoi é woilosu tene gooi ma, naa zenvu velel zeeŋa,
kele zoi é gelezu zelilomai va, naa boŋo loa ya.

18 Wooveledai gana, da woinzegemai loofuna,
zoi é levesu ga toŋo gologologi gea, naa ga ga
gimalala nui.

19 Zoi é kpoei zugulazu gola, é la bega to kologologi
geezu,

kele zoi a laave zo, naa ga ga zunui, nii gi pagoi ma.

20 Telebo nui laawooiti ta ga walii padegai,
kele tosu la faa nou ge nuiti ta-gisiei va.

21 Telebo nui laawooiti ta da bo nubuse moimoin
ba,

kele gimalala nuiti ta da za, toozei ti valage
faagaagai ma.

---

† **10:10 kele zoi é zelii...ziileigi:** Uele gana é la geleke woo zeeve volomai zu. Puuzu losavai gaabelasuve ga Ebulu woo zeevei bogai ve volu. ‡ **10:11** Wele ve: 3:18. § **10:12** Boge mono veti: Zak 5:20; 1Pi 4:8.

22 Gooḡo GALAGI laa luyai ḡa a ḡa kulagaanεεzui
ve,

é la koozuvili faa nḡpe pilega polu.*

23 Faa nḡi ḡεε vai ḡa ga ḡaḡo faa ḡimalala nui ya,
eḡevelei ḡimalai ḡεε vai la ga ḡaḡo faa ḡima nui ya.

24 Nii nu nḡi luazu ba, naa ḡa a ḡa sḡḡo,
kele nii telebo nuiti ta wḡin ḡε, naa ḡa ḡa ve ti ya.

25 Siεgi zu tḡngḡḡ fiilei levesu da, nu nḡi ḡa ḡa nεεle!
Kele telebo nui ḡa loni ani ma, nii é ná eyesu ḡo.

26 Eḡevelei ani ḡodai a ḡa ke la ga nu niigai,
duului balaa ga vuuna nu ḡaazuve a ḡa ke la,
zekana naka nui la, naati be niiti ti tevesu.

27 Gooḡo GALAGI ḡaazuluabai ḡa ḡa nui ná-eteai
zuḡooza,

kele faa nḡu ḡε nui ná-konagiti su ḡa ḡa buḡa.†

28 Telebo nui ná-maaḡḡungi volu ḡa ḡε ga
koozunεei,

kele faa nḡu ḡε nuiti ta-ḡitogi ḡa ḡologolo.

29 Gooḡo GALAGI ná-pelei ḡa ga siḡigi woḡεḡila
nuiti maḡoolii zu,

kele toḡa ga naati kologolo sabu, niiti ti faa nḡi
ḡεεzu.

30 Telebo nui la niikpiga eyesu pe,

kele faa nḡu ḡε nuiti ti la yeḡa zooli zu.

31 Telebo nui laave ḡa ḡa ḡimalai wo,

kele yaava nuiti nεgi ḡa leve ga.

32 Telebo nui lakḡḡḡiti ti nuḡḡḡḡḡḡ lai ḡwεε,

kele faa nḡu ḡε nuiti daave yaavaave.

---

* **10:22** Tati pelei taḡili balaa ka ga nii: *Nubusei ná-kpḡḡḡḡḡḡ la zooga tanḡpe kpḡḡḡḡḡḡ ba.* † **10:27** Wεle veiti: 11:31; 13:21; 14:26-27; 19:23.

11

¹ G̃ooḡo GALAGI maaj̃eɛi ḡa ga zee ḡoḡo bo ganiiti,
kele kiloiti ti laazeelii, naati neɛve be.*

² Wasogi volu anii ḡa é ga w̃inzeḡemai,
kele ḡimalai ḡa loni boḡo maaye nuiti kobave.

³ Ladalai ḡa loni s̃ole nuiti tuḡo,
kele yaava nuiti ta-woyai ḡa da lati, é ti ḡologolo.

⁴ Naavoloi la levea ga ani ñpe, tukp̃oḡaaleve voloi,
keni telebodai ḡee vai ño ḡa a nu ḡizo saai ma.

⁵ Telebo nui ná-ladalai ḡa da ná-eteai z̃ole,
kele faa ñou ḡe nui boḡo vaa ñoi ḡa a da too.

⁶ Telebo nui ná-s̃olegi ḡa da kizo faabaagiti ma,
kele woovele nuiti koozu ḡis̃ei ḡa da ḡe ga balii, ti
ḡo la.

⁷ Siegi zu nu ñoi zaazu la, ná-kitogi pe ge
ḡologologa,
ná-kitogi é ḡeni ga naavoloi, naa loa ya.

⁸ Telebo nui ḡa ḡula kidaaviligi zu,
faa ñou ḡe nui vile potogi zu.

⁹ Nui é ḡeɛzu GALA ba, naa ḡa da z̃oiti kologolo ga
daawooiti,
kele telebo nuiti ḡimalai ṽo, ta ḡizo.

¹⁰ Siegi zu telebo nuiti undaañez̃u la, taai kpein
koozu ḡa da ne,
siegi zu faa ñou ḡe nuiti undaavilisu da, nuiti ta da
woḡula ga koozuñei.

¹¹ S̃ole nuiti daa luyai ḡa da va ga boḡo z̃oḡo ta-
laazuve.

Kele faa ñou ḡe nuiti daa boei ḡa da kologolo.

¹² Z̃oi é sei ñoḡo ṽelevilisu, naa la ga faaḡaḡaa nu,
kele nui nii é faa ḡaḡaazu, naa ḡa da maag̃e kp̃o.

* **11:1** Wele veti: 16:11; 20:10, 23; Lev 19:36; Am̃o 8:5; Mis 6:9-12.

- 13 Fama wo nui gá da dɔɔfuzu vaiti kula kelema,
 kele sɔbelama nui gá da ti make fɔozu.
- 14 Siɛgi zu totuɔ vago la zoi ve la, nubuseiti ta da
 loo bu,
 kele kizogi gá da zɔlɔ tene bo nu mɔinmɔingiti zea.
- 15 Zoi é yeelaazu wɛen maafuyei gá, toɔa ba ma,
 kele zoi é gɛɛzu zeelaga† vai va, naa gá gɛ ziileigi zu.
- 16 Anzanu vagoi gá da lebiyai zɔlɔ,
 suɔa zunuiti ti naavoloi zɔlɔ.
- 17 Zunui é nubɔɔɔlai gɛɛzu, naa gá keɛzu bɔɔɔ nɔ ve,
 kele sunɔ zunui gá bɔɔɔ maanɔɔɔzu.
- 18 Faa nɔu gɛ nui gá da yaava lɔnɔgi gáizie,
 kele zoi é telebodai gɛɛzu, naa gá da zala gitei zɔlɔ.
- 19 Zekana, telebodai gaabelazuve gá ga zenvui,
 kele zoi é vilesu faa nɔi volu, naa gá saai laagomisu.
- 20 Gɔɔɔ GALAGI la wɔinni ga naati, niiti ti-yiimave
 laavegai ga yaavai,
 kele toɔa losu naati polu, niiti ti ziezɔ ga sɔledai.
- 21 Gaamazu, faa nɔu gɛ nuiti salalalai la yega,
 kele telebo nuiti ti-mavofodaiti ta gizo.
- 22 Anzanui nii pagai, kele balagai gigi ma,
 keɛve ege zanu balaɔaegi piligai boigi zokpai va.‡
- 23 Telebo nuiti wɔinma vaa gila kpegi nɔ gá faa
 vagoi.
 Nii nɔ faa nɔu gɛ nuiti ta zoo ti gito ba, naa gá nɔ ga
 GALA ná-ziiɔaawanai.
- 24 Tanigaa ta da faanɛi gɛ gola, tama ti da wola bete.
 Tanigaa ma ti da gikpa naavoloi ma gola, tama ti
 da vala.
- 25 Faanɛe gɛ nui gá da sɔlɔgi wo gola,

† **11:15 Zeelaga:** Wɛɛ 6:1 zu, ta sugulazuve. ‡ **11:22** Folo gɔlazu
 vele yooi zu anzanuiti ti gena zanu balaɔaegi vili gana ti-zokpaiti ba
 (Zen 24:47; Ezk 16:12).

- zoi a nu gɔ ga kpɔledeɪ, tɔ balaa ka kpɔledeɪ zɔlɔ.
 26 Nuɓuseiti ta da molo make nui voovo, zoi é gɛɛzu,
     é va pɔdi ga daabaai,
 keɛ ta da tuya loo naa ve, nii é liizu la ga é pɔdi.
 27 Zoi é faa vagɔi gɛɛ vai gɛaiziezu, naa gɛa da un-
     daaneɪ zɔlɔ,
 keɛ zoi é faa jɔi gɛaiziezu, faa jɔi gɛa da zeeli naa ma.
 28 Zoi a voluzei ná-naavoloi va, naa gɛa loo bu,
 keɛ telebo nuiti gaa gɛa wɔlɔ ege gulu wola, nii
     gaalaagi mɔindai.
 29 Zoi a googɛavazagi lɔna ná-peleyegei wu, toɛa
     sulɔngi zɔlɔ ga fiɛ wolai,
 faagɛaɛaalala nui gɛa gɛ ga gɛma nui ná-duɔi. §
 30 Telebo nui ná-keɛwotiiti ta ga zenvu wului,*
 gɛma nui gɛa da nui taɛiligaɛa vile pele va.
 31 Ni telebo nui gɛa zalai zɔlɔsu gaamanɔ eteai zu,
 koleve balaa ga, faa jɔu gɛ nui ta kotoba nui, ta ti-
     zalai zɔlɔ! †

12

- 1 Zoi neai be ga maagolo, faagɛwɛgi wɔin gɛa naa ma,
 keɛ zoi zelilomai gɛaawanazu la, naa la gelegeleni.
 2 Nu vagɔi gɛa da Gɔogɔ GALAGI ná-undaaneɪ zɔlɔ,
 keɛ Gɔogɔ GALAGI gɛa da naama nui veelala, nii é
     kisie jɔiti bosu.
 3 Sunɔu vai la da ga nui losu beɛa,
 keɛ zoi sɔlegai naa lɔ la gɛlaa.
 4 Ziilɔ anzanui gɛa da sinigi nɔngi wuzegɛ,

---

§ 11:29 Tɔzei kuyeiti ba, é ti zegeai nɔ, é la gɛdaani bu. Weɛ
 vɛti: 14:9; 22:7. * 11:30 zenvu wului: Weɛ vɛti: 3:18; Zen 2:9.
 † 11:31 Weɛ vɛ: 10:27. Niima wootti bogɛ mɔnɔ, geɛke woo zɛvɛ
 vɔlɔmai zu, 1Pi 4:18 zu.

kele anzanui é unfetala vai gεεzu, toɟa sinigi va ga
kae wana zeeβei.

⁵ Telebo nuiti ta-ɟisiɛiti ta faa zole faiti nɔ va,
kele faa ɲou gε nuiti siε velei ɟa nɔ ga yaavai.

⁶ Faa ɲou gε nuiti daawooiti ta ga baliiti ti nui
vaazu,

kele telebo nuiti daawooiti ta da ti ɟizo.

⁷ Faa ɲou gε nuiti ta lokana, ti la mɔ ɟea ná!

Kele telebo nuiti ta-velei ɟa ye loni kpaan.

⁸ Nui ɟa da maamusei zɔlɔ, é zoloo ná-kisiε vagɔiti
ma,

kele zoi kigi la zoleni, naa wɔin ɟa zegε.

⁹ Fizɔge nu gε ga nui zobo ge la be, botiɟe nu ɟila nɔ
gε è ya,

è va gε ga nui tɔɟɔi ɟulaai, kele é valasu kɔnɔgi ma.

¹⁰ Telebo nui ɟa da ɟaaba ná-toganiiti ma,

kele faa ɲou gε nuiti koozu vai ɟa ga gaazumaavɔi
nɔ.

¹¹ Zoi é ná-tii gεεzu, naa ɟa daamianigi zɔlɔ ga
bɔlɔa,

kele zoi é vilɛsu gaavalaba vaiti polu, naa valage ɟigi
ma.

¹² Nu ɲɔi ɟaazu ɟa da ɟula faa ɲou gε nuiti daami-
izuve va,

kele telebo nuiti ma zapei ɟa a da gwaa wo.

¹³ Faa ɲou gε nui ɟa da ɟɔ ga tɔ bɔɟɔi ná-zεɛiti ma
valii,

kele sɔle nui ɟa da ɟula faabaagiti kpein su.

¹⁴ Nui laawooi vɔ, toɟa zoo é undaanε wola ɟaale
ba,

eɟevelei nu a da ná-botii ma zalai zɔlɔ da.

¹⁵ Gimalala nui ná-pelei zɔlegε tɔ bɔɟɔi ɟaazu,

kele ɟima nui ɟa da woilo zɔiti tene gooi ma.

16 Gimalala nui ɔa ɔa na-ziiɔaawanai ɔula keɛma
gaamago no,

keɛ ɔima nui ɔa ɔa na-daazuɔoli vaiti buuɔole.

17 Nui e gaamai ɔulazu keɛma, naa ɔa telebo fai
leezu,

keɛ zee zeelei ɔa ɔa yaavai ɔe.

18 Kpɔezuɔula nakaiti ta ɔa maawanai wo eɔe boɔa
zoɔkpɔi,

keɛ ɔima nuiti daawooi ɔa ɔa va ga keɛyayi.

19 Gaama nui ɔa ye na ɔo,

keɛ zoi e zeei wosu, naa la lebiga.

20 Niiti ti faa noiti kpɛɛzu, naati ziimaveti daavege
ga yaava vaiti,

niiti ti nuiti tenesu ga faa vaɔoi, naati ta ɔa
koozuneei zoɔo naa zu.

21 Maanɔɔo nope ge la zeelia telebo nui ma,

keɛ kpɔoi ɔa ɔa ɔe faa no ɔe nuiti unma.

22 Gooɔo GALAGI la woinni ga zee wo nuiti,

keɛ toɔa gaama wo nuiti polu.

23 Gima nui la ɔa ga na-faaɔwɛgi zulea,

keɛ gimalala nui ɔa ɔa zeze ga na-faaɔaɔaalalai.

24 Niiti ti botii ɔeezu gola, naati ta ɔa lo faa wolaiti
untuɔo,

keɛ naka nuiti ta ɔa lo duolai zu.

25 Ziizolei a ɔena nui yiimave, toɔa ɔa vo,

keɛ iɔoɔo boei ɔa ɔa nui ɔoozunee.

26 Telebo nui ɔa ɔa ɔe ga velela vaɔo boolaiti be,

keɛ faa no ɔe nuiti sie velei ɔa ɔa ti ɔaka.

27 Sua be nui nii doovei, naa la sua zoɔoɔa, e va gee.

Faa vaɔoi, nii pagai ti pe ba nubusei na-faa zu, naa
ɔa ga e ɔe ga botiɔe nu.

28 Ue telebodai gɛɛzu ná, miná ɔa zenvui ná,*
naama velei ɔa nu ɔizosu saai ma.

13

1 Gima loun zunui ɔa da ɔize maagoloi zu, keɛɛ
bogai la,
keɛ waso doun zunui la da ga woiloga zeliloma
ɔila kpalaa ma.

2 Da zoo è ani vagɔiti sɔɔɔ ga nu laawooiti maavele,
keɛ faa ɲɔu ɔe nuiti ta-etea ziei ɔa ga toomai.

3 Zɔi a dama ga daawooiti, naa ɔa zenvui makeɔ,
zɔi é kpɔei wola zuɔulazu, é la ɔidaazu bu, naa ɔa
da bɔɔɔ loo ya.

4 E la faa vaa daɔve nui ma, gaazu va ɔula ani va,
keɛ botiɔe nu wolai ɔa da naa zɔɔɔ, nii wɔin ma.

5 Telebo nui ɔa da zee bɔeiti wɔinzeɔe,
keɛ nu ɲɔi ɔa da unfe fai ɔe, ta tɔɔɔ ɔologolo fai.

6 Zɔi é sie velei zɔlegai, telebodai ɔa da naa make,
keɛ faa ɲɔi kotoba nuiti ti keɛzu, naa ɔa a da ti
undaavili.

7 Tanigaa ta keɛzu eɔe ta beɛe, tama ani nɔpe ge la ti
ya,
tanigaa ti bɔɔɔ ɔe eɔe bala nu, keɛ anii ti ya ga gola.

8 Tanisu naavolo nui ɔa da ani zala, é va zenvui
unmɔɔ,
keɛ bala nu la woiloga zeliloma ma.

9 Telebo nui ɔa volozu, eɔe wozakalagi gola volozu,
keɛ faa ɲɔu ɔe nui ɔeeve eɔe lanboi, nii é zaazu.

10 Sakpegi kpein ka ɔulazu wasogi zu,
ɔimalai ɔa naati zea, niiti ti woilosu tenegiti ma.

11 Naavoloi nii sɔɔɔgai ga wuugi, gaa ɔa da vala ba,
keɛ nii sɔɔɔgai vaa, vaa, naa ɔaa ɔa da wɔɔɔ.

* 12:28 Weɛ veti: 3:18; 10:11.

12 Nui ná-kitogi a ɔ́logɔ́lona, toɔa da ziiɔ́ɔ, keɛ nui yiima vai a ɔ́ena, naa ɔ́ee eɔ́e zenvu wului.*

13 Zoi a wooi velevilina, naa ɔ́a subologɔ́mɔ, keɛ zoi a devei zona, naa ɔ́a ma zalai zɔ́ɔ.

14 Gima nui ná-kalagi ɔ́a ga zenvu deungi,† toɔa da kaka faiti kpude nu maazu, niiti ta ɔ́e ga nu zaa vaa.

15 Kevele vagɔ́i ɔ́a da zaalai la nu ma, keɛ gaabelazu la yaava nuiti ta-velei va.‡

16 Gima nu la faa ɔ́ea, ni é la ɔ́igaizieni su, keɛ ɔ́imalala nuiti ta da ta-ɔ́imalala vaiti sule.

17 Keelai nɔ́udai, naa ɔ́a da lo maanɔ́ɔi zu, keɛ gooleve nui solegai, naa ɔ́a da faiti subete.

18 Baladai ta unfegi ɔ́a naama nui lugɔ́, nii é ɔ́elazu maagoloi va, keɛ zoi a va tene gooiti bu, naa ɔ́a lebiyai zɔ́ɔ.

19 Toɔa ga faa vagɔ́ nui woinma vai laazeeli, keɛ ɔ́imalala nuiti ti la woinni ga ti yeegula faa nɔ́i zu.

20 Nui é ziezú ɔ́ima nuiti polu, toɔa da ɔ́e ga ɔ́ima nu, keɛ zoi é zeizeisu ɔ́imalala nuiti koba, naa ɔ́a faabaagi zɔ́ɔ.

21 Maanɔ́ɔi ɔ́a kotoba nuiti polu, undaanɛi ɔ́a da telebo nui zala.§

22 Zunu vagɔ́i ɔ́a da poganii ye ná mavofodaiti be, keɛ kotoba nui ná-sɔ́ɔgiti makege ga telebo nuiti tɔ́no.

---

* **13:12 zenvu wului:** Wele veti: 3:18; Zen 2:9. † **13:14 zenvu deungi:** Wele ve: 3:18. ‡ **13:15 Kele gaabelazu la yaava nuiti ta-velei va:** Tati pelei tagili balaa ka ga nii: *Kele yaava nuiti ta-velei zie la baave.* § **13:21** Wele ve: 10:27.

23 Bala nui ná-woza wogai zu ga a da gónogi zóló
ná, ga bóóba,
kele telebotalai ga da gónogi gologolo.

24 Zoi é gélèzu ná-doun zunui loḡa vai va, naa la
neeni be,

zoi é neezu ve, naa la ineinega maḡolo vai va.

25 Telebo nui ga da daami wo, ziila,
kele faa ḡou ḡe nuiti koozu ḡakai ga da ye de.

14

1 Gima anzanui ná-peleyegfei loni,
kele ḡimalala gelei nónoi woloni to bḡḡoi.

2 Zoi é ziezu telebodai zu, naa ga da zie Góoḡó
GALAGI gaazuluabai zu,
kele zoi é ziezu ga yaava veleiti, naa ga da pelevéle.

3 Gimalala nui ga da maḡoloi zóló ga daawooiti
maavele,
ḡima nuiti ti-lakólóḡiti ta da ti make.

4 Ue woza woli nike la ná, daamianigi ga daamii
ḡakai zu,
kele nike zinei zuvikei ga a da tóno golai ve.

5 Zeelei sólegai, é la zee woga pe,
kele zee zeelei ga da zee bḡḡiti bo.

6 Anee ni ḡeḡḡulasu nui ga ḡimalai gaizie, é la
sólóga,
kele kidafaawu nui ga da faaḡweḡi zóló yóḡḡe nḡ.

7 Maḡooza faaḡaḡaalala nui va,
mazóló é la ḡi ḡila kpalaa fea è ve.

8 Kidafaawu nui ga da sie velel vete, tḡzei toḡa ga
ḡima nui,*

---

* 14:8 Tati pelei taḡili balaa ka ga nii: *Kidafaawu nui ná-ḡimalai ga da bḡ ba, é sie velel vete.*

faagaaɗaalala nuiti ta ɗa loo ya ta-ɗimalalai ɔ.

⁹ ɗimalala nuiti ta ɗa ɲeeɗula zoɗɔzuɓete vai zu,
kele undaaneei ɗa ɗa ɗe sole nuiti saama.†

¹⁰ Eɓe no ɗa e na-ziizoolai ɗwee, ta na-koozuneei,
nu ɗili ge la zooga e ɔa nono zoloo naa zu.

¹¹ Faa ɲou ɗe nuiti ta-velei ɗa wolo,
kele sole nuiti ta-zeɗe ɗotai ɗaa ɗa woolo.‡

¹² Nu moɲmoɲ ka ɗisiezɔ ga pelei ti ma page,
kele toun, ta pelei ma, nii gaabelasu, e liizu ga tiye,
e ti lo saai zu.

¹³ ɲeei ɗa zoo e ziizoolai ɗaazumaalooɗu,
koozuneei ɗa zoo e ɗaabelai ga ziizoolai.

¹⁴ Kozoba nui ɗa ɗa na-keewotiiti ma ɗulanumai
zoloo,
kele nu vagoi ɗa ɗoozune nono ma zie veleiti ma
ɗulanumai zu.§

¹⁵ Nui nii e la de faa moɲmoɲ kwee, toɗa ɗa la naati
kpein da, niiti ti wosu ma,
kele kidafaawu nui ɗa ɗa zie ga kelegele.

¹⁶ ɗima nui ɗa ɗa lua faa ɲoi va, e voluave,
kele ɗimalala nui ɗa ɗa yiiɗaawana, e ke, toozei
daave boɗo la.

¹⁷ Ziigula nui ɗa ɗa ɗimalala vaiti ke,
nui kigaazie ɲoi ziimave, toɗa ɗa woinzeɗemai
maaloli boɗo ma.

¹⁸ Nuiti ti la de faa moɲmoɲ kwee, naati ta-voganii
ɗa e ga ɗimalalai,

† **14:9** Tati pelei taɗili balaa ka ga niiti: *kele ɗi pagoi ɗa sole nuiti be,*
¶ *aaakele sole nuiti ta ɲo ti undaaneei zoloo.* ‡ **14:11** Wele ɔe: 3:33.

§ **14:14** Tati pelei taɗili balaa ka ga nii: *kele nu vagoi ɗevelei vizoge*
nono va, ¶ *aaakele nu vagoi ɗevelei ɗaagoozave nono va.*

kele kidafaawu nuiti ta-masa baalgi ga é ga faagwégi.

19 Nu jɔiti ta da unmaayei nu vagɔiti be, faa jɔu ge nuiti balaa ta da ke gana no telebo nuiti ta-velelabe.

20 Bala nui la neeni nu nɔpe be, anee seijɔɔiti, kele kpete nui wɔlaiti mɔinve gola.

21 Zoi é seijɔɔi wɔinzegezu, naa ga koto geezu, kele undaane nu ga ga naa, nii é maanɔɔ nuiti maawɔingazu.

22 Niiti ti gɔisizu faa jɔi zu, naati ta kaka pelei ma, kele niiti ti gɔisizu faa vagɔi zu, naati ta keezu nuɔɔɔlai ta gaamai zu.

23 Botii kpein ka kulanumai ba, kele pului ga kpɔezugula wafuungi volu.

24 Gima nuiti ta-masa baalgi ga é ga ta-naavoloi, gɔimalala nuiti ta-vaagaagaalalai ga é ga ta-litigi.

25 Gaama wo zeelei ga da zenvuiti kizo, kele zee wo zeelei ga ga yaava nu.

26 Zoi é luazu Gɔɔɔ GALAGI va, naa ga kito gola zɔɔɔ,

ná-doun zunuiti ti dɔɔɔfuzu zɔɔɔ pɔ be.*

27 Gɔɔɔ GALAGI gaazuluabai ga é ga zenvu deungi, tofa nu gizo saai ná-baliiti ma.

28 Nuɔusei ná-mɔin ga é ga masagi ná-lebiyai, kele nuɔuseiti maavele vai ga da kundigii gɔɔɔgɔ.

29 Zoi zii la gɔla fala, naa ga ná-gɔimala wolai keezu, kele ziiɔula nui ga da ná-gɔimalalai zule.

30 Ziileigi ga é ga kpusei ná-sii zuɔɔɔzagi, kele toloi ga é ga seebei ma faeiti su.

31 Nu a bala nui maanɔɔna, è Kpete Nui velevelega,

* 14:26 Wele ve: 10:27.

kele nu a maanogɔ nuiti maawɔingana, è ti Bete
nui lebiya.

³² Faa ɲou ge nui ná-yaavai ga da toka,
kele kitogi ga da ge telebo nui ya, eyesu saai.

³³ Gimalai ga da ze kelegele nui yiimave,
naa gwεεge balaa gimalala nuiti saama.

³⁴ Telebodai gee vai ga da zoi wɔɔɔ,
kele kotoi ga ga nubuseiti kpein unfe faa.

³⁵ Masagi ná-unfemai ga da ge botidge nui naati be,
niiti ti botii geezu be ga gimalai,
kele zoi é unfe fai geezu, ná-ziigaaawanai ga da zeeli
naa ma.

15

¹ Gooɔaavote pagɔi ga da ziiɔulagi gaayei,
kele nu maawana boei ga da kpɔei zuwɔɔɔ.

² Zoi é kalagi wosu ga gimalai, toga da kala wɔin ge
nu ma,

kele gimalala nui ga da gimalala vaiti nɔ wo.

³ Gooɔɔ GALAGI gaazuve ga adave pe,
é da nu ɲɔiti ta nu vagɔiti sumɔ.

⁴ Nu laawoo vagɔiti keeve ege zenvu wulu wolai,
kele faa ɲou ge negi ga da ziiɔologologi ge.

⁵ Gimalala nui ga da keege ná-tene gooiti pelevele,
kele zoi é yeezeizu zelilomai wu, naa ga boɔɔ leezu
ga gima nu.

⁶ Naavolo mɔinmɔin ka é telebo nui ná-pelei wu,
kele nii kpein nu ɲɔi sɔɔsu, toga da ge ga ziiɔolei
ma ungi.

⁷ Gima nuiti daawooi ga da faagwεgi vaza,
kele faagaagaalala nuiti ziimave la gana.

⁸ Gooɔɔ GALAGI maapei ga ga faa ɲou ge nuiti ta-
zalaɔaiti,

kele sole nuiti ta-GALA maanene woiti neeve be.

9 Gooḡo GALAGI maamei ga ga faa ɲou ge nui zie velei,

kele naama nui neeve be, nii é vilesu telebodai volu.

10 Zoi é zegezu faa vagoi volu, faa wola ga la ma ga maagolo,

zoi é zeliomai wainzegezu, naa undaa ga vili.

11 Gooḡo GALAGI gɔvealaazu ta undaavili zegezafai, zu vaiti kpein kwee,

nubuseiti zii gwee fai ga ga leeni toun be!

12 Waso nui neebe vaa la ga nu zeli lo ma,

é la da ga li gima nuiti po be.

13 Koozuneei ga da nu gaazuve volo,

kele ziiḡoi ga da nu gaalei.

14 Kelefele nui ga da gaaba faa maagoli vai ma yeenpe,

kele gimalala nui gonogi ga da ge ga gimalala vaiti no.

15 Maanogoi nui zii ma voloi kpein ɲouve,

kele zoi undaanai, naa ga da ge feti gfula vai laawu no go.

16 Fizoge nu da ani go no zoloo, è ge ga Gooḡo GALAGI gaazuluaba nu,

è va li naavolo wola zolobosu, nii ziiḡoi polu.

17 Fizoge nu tufa wuulugi ma laamii wo, kpeteai nebei zu,

è va li nike wuloi miizu, ni wainzegemai ga ná.

18 Ziiḡula nui ga da kpɔiti suwoblo,

kele zoi ziiḡaa la wana fala, naa ga da sakpegiti gaayei.

19 Naka nui ná-pelei geeve ege gain sasai,

kele sole nuiti ta-velei gaa ga soli.

20 Gima loun zunui ga da keege goozune,

kele faaḡaḡaḡaalala zunui ḡa ḡa dee velevili.

21 Gimalalai ḡa ga koozuneei naama nui ve, nii bala-
gai faaḡaḡai ma,

kele zunui kelegelegai, toḡa ḡa zie soledai zu.

22 Faa maḡnmaḡn ka ḡa ḡazavi, ti la zolooga toozei
gaazaḡatalai va,

kele ti zu ḡa ḡa beḡe, ni tenebo nua ta na.

23 Koozunee vaa ve zunui ve, siegi zu e boḡo
woḡaavotegi veezu la,

ziilei faa ve, ni kpaei a wona ga bo yeeḡeḡala!

24 Kelegele nui ḡa ḡa zie ga pelei, nii e leezu geezuve
zenvui vo be,

naa ḡa kizosu ḡovealaazu ma, nii e buu velei.

25 ḡooḡo GALAGI ḡa da waso nuiti ta-velei ḡologolo,
kele toḡa da baa poanzai ḡoligiti maazu.

26 ḡooḡo GALAGI maagnei ḡa ga kisie noiti,
kele kpaevagoti ka a da va ti wu.

27 Zoi e woḡinni vele-o-vele, e beḡe, toḡa ḡa na-
peleyeḡei lo kpobi zu,

kele zoi e lobeanii woḡnzeḡezu, naa zii zu ḡa ḡooza.

28 Telebo nui ḡa ḡa ḡigaizie, aisa e va ḡooḡaavotegi
ve,

kele faa noḡu ḡe nuiti ta da faa noḡi vaza ga laave.

29 ḡooḡo GALAGI maḡḡoozave faa noḡu ḡe nuiti ba,
kele toḡa da woilo telebo nuiti ta-maanene woiti
ma.

30 Nuḡoḡolai ma ḡaazuve ḡa da koozuneei ve,
nui a woo niine vagoi menina, toḡa da ipodo, e zeeli
ma ḡaeiti ma.

31 Zoi e woilosu tene gooti ma, ta bo ba etea ziei zu,
naa zeizu ḡa ḡima nuiti saama.

32 Zoi e ḡelezu ga zelii mina lo ma, naa ḡa boḡo
velevelesu,

kele zai é woilosu tene gooiti ma, naa ga gi pagaiti
soloo.

33 Goofo GALAGI gaazuluabai ga da nu gala ga
gimalai,*

aisa nu va lebiya zoloo, keni è bofo maayei pe.†

16

1 Nuiti ta da ta-vaiti seikpasu,

kele Goofo GALAGI ga woo gaabelagi zea.

2 Esee pe ka da gisie ga nii kpein é keezu page,

kele Goofo GALAGI ga é de-geevaiti ma ungi ma
lukpoi gaalevezu.

3 Da-vaiti pe ze Goofo GALAGI yeezu,

da-vaa zeikpasuiti su ga bete.

4 Ani kpein kpete ungi ga ná, Goofo GALAGI ve,

anee faa nou ge nuiti, ta ná maanfo voloi ve.

5 Waso nuiti maayo ge la Goofo GALAGI ve,

koleve ga ti zalalalai la yega.

6 Faa gaaza golai ga da gba ga nu bofolai ta gaamai,
Goofo GALAGI gaazuluabai vo, nu ga da maagooza

faa noi va.

7 Nui zie velei a neena Goofo GALAGI ve,

tofa da ti yofozubete ta sili nuiti.

8 Fizoge ani goi nu soloo su, é zoloo telebodai zu,

è va soloo golai wo, yaavai zu.

9 Nui ga da faa zeikpasui ge,

kele Goofo GALAGI ga lo kofobolu pe.

10 Masagi a gena boea, daawooi ga ga GALA gooi,

a gena tukpoi gaalevea, daave mina wooveleda ge.

11 Goofo GALAGI wainve ga kiloiti ti laazeelii,

* 15:33 Wele 1:7 zu, ta sugulazuve. † 15:33 Wele ve: 18:12.

toḡa devezu, velei kɔḡɔ ganiiti maanɛai ti ḡe la.*

¹² Faa ḡɔu ḡe vai maayoseḡe ve masagiti be, mazɔɔ telebodai ḡeai ḡa a da ná-zobogi maawui.

¹³ Masagi wɔinve ga naati, niiti ti-laawooiti sɔlegai, naati neve be, niiti ti bɔezu ga gaamai.

¹⁴ Siegi zu masagi yiḡaawanazu la, ná-ziiḡulagi ḡeve eḡe saa ḡelai, kele ḡima nui ḡa zoo é gaabe.

¹⁵ Siegi zu masagi ḡaazulo pelei vasu da, naa ḡa é ga zenvui,

ná-nubɔḡlai ḡeve eḡe foḡo ḡulazu lonabiingi.†

¹⁶ Gimalai zɔɔ fai vizɔḡe zanu kitei ḡaale ba vai va, kelegelegi maabɔgai levege walii va!‡

¹⁷ Sɔle nuiti ta-velei ḡa é ga, è voluave faa ḡɔi va, zɔi é ḡaabaazu sie velei ma, naa ḡa zenvui ḡizosu.

¹⁸ Wasogi ḡa a da va ga nu ḡologolo fai, kibɔɔɔmai ḡa a da va ga tooi.

¹⁹ Fizɔḡe nu bɔḡmaayei, wa bɔḡmaayei nuiti, wo va li bɔsu kɔzoganii ma, wa waso nuiti.

²⁰ Zɔi é ḡidaazu kala gooiti bu,§ naa ḡa undaanɛi zɔɔ,

undaanɛ nu ḡa ga naama nui, nii é ḡitosu ḡoḡo GALAGI va.

²¹ Zɔi é ga ḡima nui ziimave, naa ḡa ta da ḡe ma, kelegele nui,

kpɔe neɛɛgi ḡa a da pile sɔɔ.

²² Gimalai ḡa da zenvui ve naati zea, niiti ti zizu la, ḡimalala nuiti salai ḡa ga ḡimalalai.

---

* **16:11** Wele 11:1 zu, ta sugulazuve. † **16:15** Foḡo ḡaabelasu lonai ḡa é deezu ga tufaiti pɔno siegi zeelia. Toḡa ga kpetei ta koozunɛi ma voogi (TSV 11:14). ‡ **16:16** Wele ve: 2:4. § **16:20** Tati pelei taḡili balaa ka ga niiti: *zɔi é ga kidafaawu nui, naa zɔi é woiłosu GALA daawooi ma.*

23 Ni gɪmalai ɔa nui yiimave, toɔa da boe ga
kidafaawui,

ná-yepɛi é bosu, naa ɔa da faa vaa meni nuiti ma.

24 Kpɔe vagoiti keɛve eɔe koin gulɔi,

nii neai zenvui ve, pagai ga keɛe ganii kpusei vaa
zu.

25 Ta ɔa ná, sie velei zolegai gaazu,

keɛe gaabelazuve ɔa ga saa velei.

26 Pului ɔa da ɔe ga botiɔe nui ná-kpɔbai,

daave ɔa da di botiɔe vai ma.

27 Nu nakai ɔa da faa noi ɔevele beɛe,

daawooiti keɛve eɔe abulekai, é galai wosu.

28 Yaava nui ɔa da kpɔeiti teve,

zɔɔzuziɛ nui ɔa da boola nuiti bali ma.

29 Suɔu nui ɔa da seiɔɔɔi yaava,

é naa vile pelei va, nii ɔoudai.

30 Zoi é ɔaazuveɛzu ma ga é ɔisie yaava ɔee vaiti su,

é lakɔɔgiti pu bu, naa bega ga faa noi ɔe.

31 Undeɔa ɔolegiti ta ga lebiya wɔɔɔgi,

ta da zɔɔɔ sɔledai zu.

32 Zoi zii la ɔula fala, naa vizɔe kɔɔɔfulubai va,

nui é boɔɔ zosu, naa vizɔe zoi va, é taa wolai zosu.

33 Ta da kpakutoomai ɔe ga, ti velela vele vaiti kweɛe,

keɛe ɔɔɔɔ GALAGI ɔa a da deve ɔaabelagi wo.

17

1 Fizɔe bulu buɔa vɔɔ goi ɔe nu ya, é da mi ziileigi
zu,

nu va ɔe pelei naa wu, daamiani pagɔi kpein ge ná,
keɛe sakpegi la bega ná.

2 Botiɔe nui é ga ɔima nui, naa ɔa da zei doun zunui
unda, nii é baaɔfulama vai ɔeezu.

Toɔa nɔnɔ zɔɔɔ poganii zu ɔeeɔeɛleaiti saama.

³ Wali gaei ta zanugi, ti gaa ga da wun ga abui, ma
naḡḡai va gula ba,
vele gana Gooḡḡ GALAGI nuiti zii voluḡulazu la.

⁴ Zai é faa naḡi ḡeezu, toḡa da woilo faa naḡu ḡe nuiti
goo ma,
zee nui ga da woilo, woo naḡu wo neḡiti goo ma.

⁵ Da neeḡfulana bala nui zu, Kpete Nui ga è unfesu,
zai é ḡoozuneezu seiḡḡḡai ná-maanḡḡ vai zu,
salalalai la yeḡa.

⁶ Nu voloiti ta-lebiya wḡḡḡi ga é ga ti-lounlonti,
lonti ma zaalai ga é ga ti zḡḡḡ nuiti.

⁷ Nu woozuḡezei la zolooni faaḡaḡaalala nui ma,
zekana na, zeei la zolooni la kundii ma.

⁸ Tanigaa ta da ḡisie ga, loḡanii ga ḡe ti ve ga
undaaneei,
naa ga ta boḡḡ zḡḡḡ su, ta-vai pe su.

⁹ Zai é po é nee nuiti be, naa ga da to koloḡologiti
suvaaye, niiti ti ḡeai la,
taḡzei da ḡena sugulaa kenein, naa ga da è-wḡḡlaiti
maaḡooza è va.

¹⁰ Zeliloma ḡilagi ga da faa vaa kelegele nui ma,
é leve kpako ne ungila (100) ba, ta faaḡaḡaalala
nui loḡa la.

¹¹ Nu naḡi ga da buzeḡe daalḡḡma vai na ḡaizie,
keelai é la maawḡḡḡa ḡea, naa ga da leve
daalḡḡma.

¹² Nu ḡomi ga file zua leei, nii ná-zivoiti kulaai zea,
naa vizḡḡe, è va ḡomi ga faaḡaḡaalala nui é ná-
titidai zu.*

¹³ Ni nu a faa vaḡḡai zalana ga faa naḡi,
maanḡḡai la zeḡea maala pe.

---

* **17:12** Wele veti: 2Sa 17:8; Woz 13:8.

14 Sakpegi lɔɔzei, naa ɔa é ga è ziei luɔɔlosuve
laavie,
zeɔe ná, aisa kpɔei va leve.

15 Nii é losu faa nɔu ɔe nui volu, ta zɔi é telebo nui
veelalazu,

ti felegɔ pe ti maayoseɔeve Ɔɔɔɔɔ GALAGI ve.

16 Wali a ɔena ɔimalala nui ya, leeni ɔa a ke la?

Toɔa zoo é ɔimalai ɔeya la ɔaa?

Kele ɔi pagɔ la zea.

17 Bɔɔla nui ɔa da neɛbei ɔe yeenɔpe.

Ɔeɔɔɔloin ɔa da kpɔbai ɔe, faabaagi a vaana.†

18 Keni nui balagai ɔigi ma, naa ɔa a da minazeɔe,
é ɔɔɔɔ ɔe ga zeelagai, nu ɔiligi ná-kuyei zala vai zu.‡

19 Nui kpɔeba vai neai be, tɔ koloɔɔologi neɛve be.

Zɔi kibɔɔlɔmai su, naa wɔinve ga é ɔɔɔɔ ɔoloɔolo.

20 Nui yaavai ziimave, é la undaane zɔɔɔga,

zɔi é ga ne felegi, naa ɔa lɔ nimizai zu.

21 Zɔi é faaɔaɔaɔalala loun zunui zɔɔɔsu, ziizoolai
ɔa da ɔe ma.

Ɔimalala loun zunui, keɔɔe ɔoozu la ga ne.

22 Ziilaai ɔa ga keɔɔya zaɔu wola,

kele kitevei ɔa da nui zunegi be.

23 Yaava nui ɔa da lobeanii zo, ti dɔɔɔɔ seɔei wu,

nii a ke é tukpɔi maave.

24 Ɔimalai maabuɔave keleɔele nui va,

kele ɔimalala nui ɔaazuve ɔa liizu faiti pɔ, niiti é la
zooga é va ti zɔɔɔ.

25 Faaɔaɔaɔalala loun zunui keɔɔe ɔa da ɔe ziiɔɔlɔi
zu,

é ɔe ga ziiɔɔɔɔologi naa ve, nii é zɔɔɔga.

† 17:17 Tati pelei taɔili ɔalaa ka ga nii: ɔɔɔɔɔloin ta ɔa da zɔɔɔ
faabaagi ma voloi vaa zu. ‡ 17:18 Wele 6:1 zu, ta suɔulazuve.

26 E la zooloni, nu va fuun gani g̃ula sɔbalala nui ya,

toɟa ga telebotala vaa, è va unfema nui loɟa.

27 Nui nii é ziaa faa mɔinmɔin su, naa ɟa da dama, é mina bɔe ga gola,

kelegele nui ɟa da yeeɟeɟalai zeɟe, é da ɟisiɛ.

28 Gimalala nui balaa a da leve ga ɟima nu, ni toɟa zoo maafesu kpɔ.

Zɔi é laaɟulusu, naa ɟa é ga zunui nii kelegelegai.

18

1 Nui nii kpalai ga ɟakalave nɔ, toɟa da maafooza zɔiti ba,

toɟa da yiiɟaawana, ɟima vai kpein daalɔɟma.

2 Gimalala nui yiima vaa la ga faaɟaafaa vai, keni ná-kisieiti sule vai.

3 Siegi zu nu nɔi vaazu la, wɔinzeɟemai ɟa da vile polu, ti va.

Unfegi ɟa da vile baafulamai volu.

4 Nui bɔe woosti ti da, ta ga ziei buuzeidai gola, ɟimalalai ma deungi ɟa ga kotudei, é zulusu.

5 Maa la neeni, nu va lo faa nɔu ɟe nui volu, è va telebo nui veelala ná-gaamai zu.

6 Gimalala nui ná-kpɔeiti ta da sakpegi loo, daawooi ɟa da doɟai maaloli ma.

7 Gimalala nui a ɟena bɔea, toɟa da bɔɟɔ ɟologolo fai ɟe,

kpɔɟɔ woosti ta da ɟe ga baliiti, é ɟɔ ga tiye.

8 Zɔɟɔzuziɛ nui ná-kpɔeiti keɛɛɛ eɟe ani nemigiti, ta da yei ti zeeli nu ɟoozuɛ.

9 Zɔi é ná-botifɛ vai maafonɔɔsu, ta ga ani ɟila, ta zɔi é kologolosu.

10 Gɔɔɟɔ GALAGI ɟa ga sigi golai,

telebo nui ɔa da biɛ, é li ná, é ɔe ziileigi zu.

¹¹ Kpɛɛ nui ná-naavoloi ɔa é ga ná-taa wolai, toɔa da ɔigaizie ga toɔa ga siɔigi, nii a zoo toun makɛsu.

¹² Siɛgi zu wasogi nui yiimave laavesu da, kologolo geei zeelia.

Aisa é va unfemai zɔɔɔ, keni é zoo bɔɔɔmaayeizu.*

¹³ Zɔi é gooɔaavotegi veezu, aisa é va woilo kpɛɛi ma, é wosu,

toɔa ná-ɔimalalai ɔula kelema, é zongo zele bɔɔɔ va.

¹⁴ Kisie vagɔi ɔa zobo fe nui ve, é zie seeɔei wu, kele kisie vagɔi a valibona ga iɔɔtevei, be ɔa a pu su volu?

¹⁵ Keleɔele nui wɔinve ga é faaɔwegi zɔɔɔ, ɔima nui ɔa da ɔaaba ga é woilo kpɛɛiti ma, ta nu ɔala.

¹⁶ Faanɛɛi ɔa da peleiti daalao, é nu laazeeli nu wolaiti ma.†

¹⁷ Nu mɔungi é baazaɔazu, toɔa da ɔe eɔe toɔa gaamai zea, eyɛsu tukpɔɔɔɔi va é gooiti sakpe.

¹⁸ Kpakutoomai ɔa da sakpegi be, toɔa da balaa nu wolaiti seɔe unga.

¹⁹ Nu zeeli vai baave ɔeɔɔeloin ma, nii maawanaai, é leve taa wolai va, nii siɔigi ma.

Kpɛɛi ɔeeve eɔe siɔigi laave ma zɔɔɔgiti.

²⁰ Eɛe ka da daawooiti ma lonɔgiti kɔɔɔ, é yiɔo ga tiye,

toɔa yiɔo ga niiti, dakɔɔgiti ti ti veai.

²¹ Saai ta zenvui ta zoo zɔɔɔsu nui neɔi zaɔui zu.

Zɔi kpɛɛzuɔulai neai be, keni é va subolo ɔomɔ fai wu.

* **18:12** Wele ve: 15:33. † **18:16** Wele ve: 17:8.

22 Nui a anzai zólóona, é undaanɛɛi zólóoga,
faanɛɛ ɟa naa, é sólóogai Ǵóogǵ GALAGI ya.

23 Bala nui ɟa da bóɛ ga maanɛɛnɛ wooi,
kpɛɛ nui googfaavotegi wo ga zeedfaabaai.

24 Nui nii bóolai mǵindai, ta polu kpóló vai ma,
kelɛ nu wóola ɟitei ɟa da ɟili è va, é leve è-ɟɛɛloin va.

19

1 Fizogɛ nu ɟɛ ga bala nu, è eteai zie ladalai zu,
è va ɟɛ ga faagfaagfaalala nui, nii zɛai.

2 E la vizóni nu nǵpɛ ma, é va vala faagfwɛgi ma,
zoi é ɟǵǵzuvilezu, toɟa da faagfaazagi ɟɛ.

3 Nui ná-ɟĩmalalai ɟa da ná-pelei ɟaavala ba,
é da yiiɟaawana Ǵóogǵ GALAGI ma niina.

4 Naavoloi ɟa da nui wóolai mǵin gola,
kelɛ bala nui bóolai ɟa da ɟɛɛ ba.

5 Zɛɛ zeelei zalalalai la yɛga,
doɟai la voolaa naa va, nii é zɛɛi vazasu.

6 Nu mǵinmǵin ka da sǵbelama nui maamuse
gaazu,

ɛɛ ka pǵ é ɟɛ ga naa bóolai, nii é faanɛɛi ɟɛɛzu.

7 Bala nui la nɛɛni kɛɛɟɛlointi bɛ,
bǵa mu ná-siɛpoluiti, naati ta da maagfooz ba.
Siɛgi zu é wǵinni la ga é bóɛ ti vǵ, ti la mǵ koba.

8 E kigaiziei maagǵli, da naa ɟɛɛzu da bóǵli da-
undaanɛɛi vaa ma,

da ɟilina ɟĩmalai va, da undaanɛɛi zóló.

9 Zɛɛ zeelei zalalalai la yɛga,
zoi é zɛɛi vazasu, naa ɟa bóǵ loozu ya.

10 E la vizóni ɟĩmalala nui ma, é va eteai zie gaanɛ
zu,

sǵnaga duǵi va ɟɛ ga kundigĩiti deve nu.

11 Nui ná-ɟĩmalai ɟa a da vǵni da ná-ziigfulagi ma,

toɟa be ga lebiya, é ná-faawanamaiti suvaaye.

12 Masagi ná-ziiɟulagi maayikive eɟe zalai zikɔ woi,

kele ná-faanɛɛi ɟeeve eɟe naɔdagi, nii é tufai ɟa.

13 Faaɟaaɟaalala loun zunui ɟa ga keeɟe ná-nimizai.

Kpɔeleve anzanui ɟeeve eɟe zie goi, nii é vilesu peinpein maa la levezu.

14 Nu ɟa zoo é pelei ta anii kpein sɔlɔ ga pogani è-ɟeeni zea,

kele ɔooɟɔ GALAGI ɟila kpe nɔ ɟa a zoo, é ɟima anzanui ve nu ya.

15 Dɔɔvei ɟa ɔa nui wui boɟɔ ma,

zoi nakaai, pului ɟa so.

16 Nii é devei zosu, naa ɟa baazu zenvui maazu,

zoi é la ɟaabaazu sie velei ma, naa ɟa za.

17 Zoi a bala nui maawɔingɟa, loɔo kana é feezu

ɔooɟɔ GALAGI ya,

naa ɟa naa ve zea, nii maanɛai ga é sɔlɔ.

18 E-loun zunui maagolo gelegele, siegi zu kitogi ná la de,*

kele mina wɔin ga paa vaa.

19 Nui ziiɟulazu, kenii ti ani ɟula zea.

Ni ti la ani ɟulani zea, ti zobo fea be ga é tɔzei volu.†

20 Woilo tene gooiti ma, va zelilomai wu,

gaabelasu, ɔa ɟe ga ɟima nu.

21 Nui ɟa ɔa faa mɔinmɔin kevele beɛɛ ná-kisiei zu,

kele ɔooɟɔ GALAGI ná-devei ɟa daa a ɔa zeeli.

---

* **19:18 siegi zu kitogi ná la de:** Tati pelei taɟili ɔalaa ka ga nii: *mazɔlɔo kito ka de ná.* † **19:19 ti zobo fea be ga é tɔzei volu:** Tati pelei taɟili ɔalaa ka ga niiti: *ta tɔzei volu, laa ta ta bo baa vai va.*

22 Nii nuḅusei pɔ nui ná-fai zu, naa ɔa é ga
woogɛɣiladai,

kele tama, bala nui vizoge woovalada nui va.

23 Gooɔɔ GALAGI ɔaazuluabai ɔa da ɔɔ nu va, è
zenvui wo,‡

anii pe ge ɔe è ya, è kpidiiti sie, maanooɔ la zeelia è
ma.

24 Naka nui ɔa da yeelo ɔaɔa ɔokoi zu,

kele dɔɔ vai daave, naa ɔaa.

25 Siegi zu ti waso nui loɔazu la, zoi é la de faa
moinmoin kwɛeni, naa ɔa da ɔi ɔoloo,

zeli lo kelegele nui ma, toɔa faaɔwegi ɔoloo.

26 Zoi é keege zopele ɔouzu, é dee be,

naa ɔa ga doun zunui é unfe fai ɔeezu, ta
baaɔulama vai.

27 Doun zunu, da bena woilosu kala gooi ma,

da voluave faaɔwe kpɔeti ba.

28 Zeele ɔoi ɔa da tukpooaaleve vai ɔaavala ba,

faa ɔou ɔe nuiti daave ɔa da telebotalai mi.

29 Tukpoi ɔevele beveve ga é loo ɔeeɔulasu nuiti ma,

doɔa ɔakoi ɔa ga faaɔaɔaalala nuiti polu zaamaave
nono.

20

1 Dooi ɔa ga ɔeeɔulasu anii, kpoole anii é nu
ɔaazulatisu, toɔa ga ɔoolama anii,

nu-o-nu é ɔooɔ loozu ya su, naa la zooga é va ɔe ga
ɔima nu.

2 Masagi a yiiɔaawanana, maa ɔa da yiki ege zalai
ziko wooi,

dei da masagi ná-ziiɔaawanai ɔaazuleena, è-yenvui
ɔa faaɔaagi laawu.

‡ 19:23 Wele ve: 10:27.

³ Nu maagfooza sakpegi va, naa ga ga lebiya vaa.
Kenii gĩmalala nui ga a da woizubalo, é lo su.

⁴ Dooɓe nui la ge keeni, é va wozai woli ma
yeegegalai,
ani la gea ná, nii a teve molo levei zu.

⁵ Kisieiti ti nubusei yiimave, ta ga ziei buuzeidai,
kelefele nui ga soogai ta zaɗazu.

⁶ Nu moinmoin ka da ná-woogegiladai zule,
kele mini ga sobelama nui a ga ná?

⁷ Telebo nui ga ziezú ná-saledai zu,
undaanee vaa wola ga naa, ná-dointi be, a zefena
naa.

⁸ Siegi zu masagi zeizu la tukpagaalevezuve,
toɗa da faa nɔi yɔɗɔzuɗa, ga wele laa gilagi nɔ.

⁹ Be ga a zoo é ge ma: «Ziimave gɔleavena,
gè ɗadega koto la mɔ bà?»

¹⁰ Nu kiloi ta kɔɗɔ ganii ma zii felegɔiti sege, é va
nuiti yaava,

naa ga ga Gooɗɔ GALAGI maɗɗei ba vaa.*

¹¹ Zunu loungoi ga da boɗɔ gevele le ga ná-
keewotiiti,
nu ka ni soɗi ga va, é zole.

¹² Nu woiyegɛi é faa menisu, nu gaazuve é
wozaɗaazu,

Gooɗɔ GALAGI ga é ti gĩlagilagi pe kpetea.

¹³ Mina niimenii wola nee ve, è mina gaabelaa bal-
adai zu.

Wuzegɛ ga sobuzobui, da daamiani soloo, è boɗo ba.

¹⁴ Ani geya nui ga da ge ma: «É la vani! E la vani!»
Kele a zefena ná, é boɗɔ maamuse ga anii naa zoloo
fai.

---

* **20:10** Wele 11:1 zu, ta sugulazuve.

15 Zanugi ma vaa la baani, kɔbu ani vagoi moinve,
kele anii nii fizogai ti pe ba, naa ga é ga, nu laawooi
é faagwégi veezu.

16 Ni nui ta a bofo gena ga zeelaga è vo be, é vile nui
ta ná-kuye vaa va, nii è la kwεε,
ná-segei zege ga kpounmai, nui naa ná-faa zu, nii
è la kwεε.

17 Daamianigi unmaai, mounpa tofa da nee,
kele naa volu, tofa da ge ga kotui, é nui laave laave.

18 Faiti ti gazaavisu, ti laa ga da zeeli ga tene pagaiti
maavele.

Da gena lia koomave, gaalugi wo, è faiti kpete.

19 Zoi é fama boei vazasu, naa ga dooguzu vaiti
kulazu.

A mina bo faa ma, wa nuiti ti kpoezugula jakaiti
bosu.

20 Zoi a keege voovo ta dee,†

zii ga loo, ege lanboi é zaazu kpidi boii zu.

21 Poganii sologai ga gaazuvilei mounpagi zu,
tuya la gea ma naa volu.

22 Mina ge ma: «Nà nònò votokula!»

Gito Goofo GALAGI va, tofa è gizo.

23 Goofo GALAGI maape ga ga koofo ganii daa la
zeelini,

é la vaa zεε gfiloi wu.‡

24 Goofo GALAGI ga é losu nui lufo ná-eteai zu.

Nubusei ga zoo gale é pelei gwεε, nii é ziezú la?

25 Polu la vani nui ma, è va ani ve Goofo GALAGI ve
ga gaazuvilei,

---

† **20:20** Faa nou wola ga nii to ge zeini ma kpaan, zoi a la kologolo, ti bena naa va (Egz 21:17; Lev 20:9; TSV 27:16). ‡ **20:23** Wele 11:1 zu, ta sufulazuve.

baa è minazege pe, è va lega gigaizie su. §

²⁶ Gima masagi ga da faa nou ge nuiti so,
é faa la ti ma, maawoingfa la su.

²⁷ Nui ná-faagaafaa figi ga ga lanboi, nii Goofo
GALAGI feai,

tofa é nui yiimave vaiti pe fegefefegfesu.

²⁸ Nufofolai ta woofefiladai ga a da masagi make,
ná-nufofolai ga é ná-masa kpokpogi zeile vele betezu
la.

²⁹ Zebai ga é ga buzege niinagiti ta-vadai,
kewola volbiti ta-unfemai ga é ga undega golegi.

³⁰ Maawana valai ga ga faa noi gefe salei,
zekana é la, dofai ga da zeeli kisieiti ma, niiti ti
loofuai.

21

¹ Masagi yii ga Goofo GALAGI yeezu, ege ziei é
yeizu,

é da lii la, ve nope ná neai be.*

² Ege ka da gisie, ga nii kpein é keezu page,
kele Goofo GALAGI ga é de gee vaiti ma ungi ma
lukpoi gaalevezu.

³ Nui a telebo fai ta sole fai gefena,
naa ga fizogai Goofo GALAGI gaazu, é leve zalaifaiti
ba.

⁴ Gaazuleei ta waso zenvui,
faa nou ge nuiti ta-eteai kpein ka ga kotoi.

⁵ Zoi é gaaabaazu, é faazeikpasuiti ke, naa zoloozi zu
ga woolo,

---

§ 20:25 Wele ve: TbN 5:3-5. * 21:1 Peté velei é keeni la ga
Nebukadenezal (Dan 4:28-29, 32) ta Siluse (Eza 45:1-3; Esd 6:22).
Wele veti: 16:1, 9; 19:21; 20:24.

kele zai é faiti keezu ga gaazuɓadii, naa ga li é lo pului zu.

⁶ Niiti ti ta-ɓetei zolɓosu zeei zu, ta ga faagaaɓaalala nuiti ti ɓizezu, ti lo saai zu.

⁷ Faa ɲou ɗe nuiti ta-zuɲɔi ɗa da li ga tiye, mazolɓo ti la vaani bu, ti va ladalai ɗe.

⁸ Namaba nuiti ta da vile pele ɗɔɔngugi volu, kele lada nuiti sie velei zolege.

⁹ Fizoge nu ze fiile zosuɓe sokogi zu pele ɗomave, wo va li ɓosu zeizu ma, wa kpoeleve anzanui.

¹⁰ Faa ɲou ɗe nui yiimai ɗa ga faa ɲou ɗee vai, anee ɓolai ɓoɗɔi, é la loga maazu.

¹¹ Maagolo bakoi a zeelina waso nui ma, zai é la de faa mɔinmɔin kwee, naa balaa ɗa da ɗi solɓo, da ɗima nui ɗalana, toɗa da faagwengi zolɓo.

¹² Telebo nui[†] ɗa da ɗida naa kpein bu, nii é ɗeezu faa ɲou ɗe nuiti ta-velei wu, siegi zu ti lozu la maanɔɗɔi zu.

¹³ Nui nii é la woilosu maawɔin nui ná-kpee wooi ma, to ɓoɗɔi ɗa kpeei loo, é la googaaɓote solɓoga.

¹⁴ Faanɛei é ɗeezu dɔɔɗuzu, naa ɗa da ziiɗaawanai ɗaaye.

Lobeanii é levesu dɔɔɗuzu, naa ɗa da ziiɗula golai ɗaaye.[‡]

¹⁵ Toɗa ga koozune vaa telebo nui ve, soɓe fai a ɗena ɗea,

kele naa ɗa ga nimiza vai faa ɲou ɗe nui ve.

¹⁶ Nui nii é zeɗezu ɗi pagɔi ma velei va, ná-dooɗo bosuɓe ɗa ɗeezu ga ɗoveiti ta-maaɓoɗi zu.

[†] **21:12 telebo nui:** Tati pelei taɗili balaa ka ga nii: *telebo GALAGI*.

[‡] **21:14** Wele veti: 17:8, 23.

17 Zoi bɔɔɔyɪimai nɛai bɛ, toɔa kpalai ɔwɛɛ,
zoi ɛ bɔɔɔ veai dɔɔi ya, ta etea ɔaazuɔulapɔi, ɛ la
bɛtɛa eyɛsu pɛ.

18 Faa nɔu ɔɛ nui ɔa ɛ ga telebo nui unmɔɔ ganii,
yaava nui ɔɛ ga sɔle nuiti tɔnɔi.

19 Fizɔɔɛ nu zeɪ zɔɔi ta zu naa vɔai,
ɛ mina zeɪ kpɔɛleɔɛ anzanui ɔoba, ziiɔaawanaai.

20 Gima nui zeizuvɛ, nu ɔa da ani naavolo vagoiti ka
na, ta gulɔ makɛgaiti,
faaɔaɔaɔaalala nui ɔa da naati suvaza, niiti ti zea.

21 Zoi ɛ ɔaabaazu, ɛ ɔɛ ga telebo nu, ta woɔɔɔɔɔɔɔɔɔɔ
nu, sii zu ɔa ɔooza,
toɔa zo ga telebodai ta unfemai.

22 Gima nui ɔa laalɛɛna taa wolai wu, nii salaɔusu
ɔɛzɛɔɔɔɔɔɔɔɔɔɔ ti maabɛɛzɔu,
ɛ sigiɔi loka, nii taai ɔitogai ba.

23 Zoi ɛ baazu daavɛ maazu ta nɛgi,
naa ɔa bɔɔɔ ɔizo kidaavili faa mɔinmɔin ma.

24 Nɛɛɔɔɔɔɔɔɔɔ nui ɔa ga waso nui, ta gaazulɛɛ nui,
nii waso datevegai diizu faiti kɛɛ vai ma.

25 Naka nui ɔa da za, tɔɔzeɪ ziima vaiti daa la
zeelizu,
mazɔɔɔ ɛ la pɔ ɛ va yeevɛɛ fai nɔpɛ ba.

26 Yeenɔpɛ, toɔa gaazuɔulapɔi laawu,
kɛɛ telebo nui ɔa da ti pɛ kwɛɛ, ɛ la ta makɛga bɔɔɔ
vɛ.

27 Faa nɔu ɔɛ nuiti ta-zalaɔai ɔa ga ziimaziɛ ganii,
sɔnaga ta vaana kulazu ga kisie nɔi.

28 Zɛɛ zeelei undaa ɔa vili,
kɛɛ zoi ɛ gaamai wosu, nii ɛ mɛnini, zobo ka naa
vɛ sienɔpɛ su ɛ bɔɛ.

29 Faa nɔu ɔɛ nui ɔa da bɔɔɔ ɔula ga lada nu,
kɛɛ sɔle nui ɔa da ɔaaba sie velei ma.

³⁰ Nuḅusei ná-ḡimalai, ta ná-kelegelegi ta ná-kisiɛi, naati tanɔpe ge la zooga, é va li Gɔɔḡ GALAGI yiimai laalɔḡma.

³¹ Ta ḡa sooiti maagili kɔɔḡ voloi laalɔḡma, keɛ pile sɔɔ fai ḡa Gɔɔḡ GALAGI yeezu.

22

¹ Tɔḡḡfulagi vizɔge naavolo wolaiti ba, é unfe zɔiti ma, naa vizɔge, é leve walii va ta zanugi.

² Kpete nui ta bala nui ti bɔge faa ḡila ma: Gɔɔḡ GALAGI ḡa é ti felegɔ pe kpetea.

³ Gima nui ḡa ḡa maanɔḡi ḡa é vaazu, é lekpe tuḡɔ, keɛ nui é la de faa mɔinmɔin kwɛɛ, naa ḡa ḡa zie ná ḡobave, é ma bɔɔi zɔɔɔ.

⁴ Bɔḡmaayeii ta Gɔɔḡ GALAGI ḡaazuluabai ma ḡulanumai ḡa ga, kulagaanɛzui, ta unfemai, ta sii zuḡoozai.

⁵ Yaava velei, ḡaingiti ka ti su, ta baliiti, maanɛai nu maagooza ba, ni è-yenvui wɔin ḡa è ma.

⁶ Dongoi ḡala ga pelei maanɛai é zie la,* anɛɛ siegi zu é vɔɔzaḡasu da, é la zeḡea ba.

⁷ Kpete nui ḡa ḡa zei, bala nui unda.

Kuye zeḡe nui ḡa ga duɔi, kuye vɛɛ nui ya.

⁸ Zɔi a telebotalai vaza, toḡa teve ga maanɔḡi, ná-zobogi ḡa ḡologolo, nii é toomai ḡɛɛzu la.

⁹ Nui é nuḅɔḡlai ḡɛɛzu seijɔḡiti be, toḡa tuyai zɔɔɔ,

tɔɔzei ta bɔsu ná-daamianigi ma ta bala nui.

¹⁰ Nɛɛḡulasu nui be, kpɔɛi ḡa be,

* **22:6** Tati pelei taḡili balaa ka ga niiti: *dongoi maagolo ga sie velei, naa dongoi maagolo ná-eteai lɔzei ziegi zu.*

goomaagaaliiti ta poomugiti ta 6e.

11 Ni nu woinve é gɛ ga masagi neɛnɔɔɔi,
keni kisiɛ vagoiti ti neɛ be, ta neɛne kpœiti.

12 Gɔɔɔɔ GALAGI gɛ wɛɛzu faagwɛgi ma,
kɛɛ toɔɔa da yaava nui ná-kisiɛiti supu.

13 Naka nui gɛ: «Zalai gɛ loni eteave,
é mina lia bálizu ga pelei zu taa zaamave!»

14 Wɛɛnzɛ anzanuiti daave gɛ ga zegezaɔɔai
suɔɔozaai,
nui Gɔɔɔɔ GALAGI yiiɔaawanazu ma, naa gɛ loo
su.†

15 Gimalalai gɛlɛve dounɔi yii va,
maagɔlo bakɔi gɛ maagooza ba.

16 Zoi é bala nui laazuɔɔlizu, é va tɔnɔ sɔlɔɔ ba,
ta zoi é veɛaniiti feezu kpɛɛ nui ve, naati
gaabelazuve gɛ gɛ ga baladai.

Gima nuiti daawooiti

17 Dama, è woilo ga pagɔ gima nuiti gooi ma,
yiilaalao faagwɛgi luɔɔ, gè feezu è ya.

18 Mazɔlɔɔ fizɔɔɛ è ti make gɛsu,
è gɛvele bɛɛɛ yeenɔɔɛ, è da ti zuɔɔula.

19 Wòinve ga è gɛto Gɔɔɔɔ GALAGI va,
naa gɛ é ba, za, nà è gɛlasu, da balaagi.

20 Gè la tene gooiti ta kidafaawu vaiti seveni è ma,
ná zeizu va gɛ ga puusavagɔ (30),‡ baa?

21 Naati ta kala kitei ve è ya, soloogai kitogi ma.
Ni nui ta a è levena, gaamai gɛaizɛzu,
da zoo è faa gaamaiti bo ma, kisuɔɔala.

† 22:14 Wɛɛɛ veti: 2:16; 5:3, 5; 6:24; 7:5. ‡ 22:20 puusavagɔ:
Nii wola la gɛleni Eɔulu wooi zu. Tati pelei taɔɔli 6alaa ka ga niiti:
mɔunpa, ɔaa niiti ti wola vagai.

22 Mina lo bala nui ná-zobotalai ma, è va maavo, mina maawoin nui maanogó tukpogáalevezuve.

23 Tózei Góogó GALAGI gá ti maalobo, toga naama nuiti zenvui gúla ti ya, niiti ti zóiti zeagóligiti kulazu ti ya.

24 Mina ziiigaawanawana nu zeizei, mina ziiigúla nu gɛ ga ziepoluogó,
25 è va li bogó maagolozu ga sie velei, è va bali la bogó lugó da-eteai zu.

26 Mina gɛ naati saama, niiti ta gɛ ga zeelagaiti, ziingao faa zu, ta kuye zege vaa zu. §

27 Mazobó ni ani la è ya, è va sala, ta è bogó vetei gúla è ya, è laazu ga.

28 Mina kwεpelema vobzagagi zege daazu, nii è-mεmwolani ti daani.

29 Ni da zunui ta gaana gígi ma ná-botii zu, toga zoo é botii gɛ masagiti bε, é mina ye naati saama, niiti ti la ga sobelama nu.

23

1 Ni da gɛna zeini daami wosuve tabali gá, wa unfema nui ta, dama ga ná-fai.*

2 Ta gúla da-vului la, ni è gúlukpuge.

3 Mina daamiani pagóiti no vete, tanisu ta feezu è ya kisiε noi maazu.

---

§ 22:26 Wele 6:1 zu, ta sugulazuve. * 23:1 **dama ga ná-fai:** Tati pelei tagili balaa ka ga nii: *dama ga nii é e-gakalave.*

4 Mina ɓɔɔɓ ɓɔɓ ga è ɓete vai,
ɔɔɔ vɔɓ ma ɔɔɔɔi va.†

5 E ɔɔɔɔ nɔ, è ɔɔɔɔ naavoloi va, tɔun é ɓega ga
ɔɔɔɔ,
mazɔɓɔ toɔɔa kovegiti tosu ɓɔɔɓ va, é ɔɔve, é li
ɔɔɔɔɔ, eɔɔe kooɔi é geezuve.

6 A mina ɓɔ daamiani ma, wa nui é ga ziiɔɔɔɔɔ nui,
è ɔɔɔɔ mina ɔɔɔɔ daamiani pagɔiti ba.

7 Mazɔɓɔ nui ve kpegai na ga deve, é ɔɔe ma: «Laami,
è ɓɔɔɔe.»

Keeɔ gaamai zu, é la è vɔ ziimave.

8 Da unpili ga ma ɓuɔɔi è miai,
woo neɔɔɔgiti è ti wogai, ti la mɔ faa vaa.

9 Mina ɓɔe faaɔɔaɔɔaalala nui vɔ,
toɔɔa è ɓɔe woo vagoiti baaɔɔɔ.

10 Mina kwepelema vɔɔɔzaɔɔaɔi maavalibo,
è va wɔin ga è podointi ta-yooi zeɔe.‡

11 Tɔɔzei ti maalobo nu wola ɔɔa ná,
GALA ɓɔɔɔi ɔɔa ti maalobo è laalɔɔɔma.

12 Yiilɔɔ maagɔloi wu, è sɔɔɔsu,
è woilo faaɔɔweɔi ma ɔɔalagɔi ma, é wosu ga de.

13 Mina inɔinɔ ga è-loin maagɔlo vai,
anɔɔ ni da doɔɔazu ga kpakɔ ɔɔe tieɔɔ, é la zaa.

14 Naa ɔɔa zoo é kaka faiti kpude maazu,
niiti ta la ɔɔe ga undaavili faa.

† 23:4 Tati pelei taɔɔili ɓalaa ka ga nii: ɔɔ ga keɔeɔe nu è kwepelezu.

‡ 23:10 Weɔe vɔeti: 15:25; 22:28; TSV 19:14.

15 Dòun zunu, ni ða ðilina ðimalai va ga è-yii pe,
nà koozunεε wola zòlò naa zu.

16 Siεgi zu è bœzu la ga gaamai,
toða bè ga koozunεε wola.

17 Mina ðaazufula faa ηου ðε nuiti ba,
κεε yeenοπε ðolo Γοογò GALAGI υε.

18 Mazòlò ða velela velei zòlò,
ða-ðitogi la ðologologa.

19 Woilo ðòo ma ga pagò, dòun zunu, è ðε ga ðima
nu,
è yiiυile sòle pelei va.

20 Mina υile ðòò bòle nuiti polu,
baa naati niiti ti bòγò veezu daamii nεεnεgiti zea.

21 Mazòlò ðòò bòle nuiti, ta ðulukpu nuiti, ta ða
gaabela nimizai zu,
ηiimεni wo nuiti balaa, ná tago υena, ti bòγò maagili
ga seje zaðaiti.

22 Woilo è-ðεε wooi ma, nii é è zòlòga,
mina è-lee υελευεε, siεgi zu é υòlòzaðasu da.

23 Gaamai ðaiziε, ta ðimalai, ta kalagi, ta faawu-
uzumogi,
mina ti zuðologolo.

24 Telebo nui κεεðε ða ða ðε koozunεεi zu ðò,
undaanεε nu ða ga naa, nii é ðima loun zunui
zòlòsu.

25 E-ðεε ta è-lee ti ðoozunε è ma,
naama undaanεεi ðε ga anzanui naa nòno, nii é è
zòlòga eteai zu.

26 Dòun zunu, la nòun da,
è siε velei wuuzumò.

27 Mazɔɔ kologolo anzanui ɔa ga zegezaɔai
sugoozaai,

wɛenziɛ anzanui ɔa ga kɔɔyegei sulɔidai. §

28 Toɔa da pele ɔɔngi wo, ege toosu nu,
toɔa da zunu mɔinmɔin ke ga woovalada nu.

29 Be ɔa ɛ kpeei loozu ga: «Ee, dɛe, mɔanɔɔa?»

Be ɔa kpɔe wafuungiti ti losu ba, maa da wana un
ge la ba?

Be ɔa gaazugezeiti kpɔidai su?

30 Naati, niiti ti lebisu dɔɔ ɔɔlezuve,
tei ti dɔɔ zupuiti kpɔlezu.*

31 Mina wɛɛ dɔɔi va pelei va,
ɛ nesu, ɛ da volo vɛɛɛi zu, ɛ da yei vaa.

32 Toɔa da gaabela ga, ɛ nui ni ege kaalii,
ɛ nu wo ege kpokpo gani ma wanai ba.

33 E-ɔaazuve ɔa faa ɔiligiti ka,
ɛ-ɔigi ta ɛ-laawooiti ta zupu. †

34 Toɔa ge ɛ ɔisu, ege da ge laani kpolodei zaamave,
ege bato zu nui, ɛ zɛɛni ga ma wului, fiile wolai da
niikpi.

35 E da ge ma: «Ta dɔɔazu, gaa la wanazu ga ze,
ti pooleni ga kpakɔi, ge la gaagaani!

Nà wuunsu yeɛɛ? Keni ge ani zɔɔɔ, nii nà kpɔle
mɔnɔ!»

24

1 Mina ɔaazugula faa nɔu ge nuiti ba,
mina wɔin ga ta-ziepolui.

2 Mazɔɔ ta-ɔisiɛi ɔa nɔ ga ti sugologolo,

§ 23:27 Wɛɛ vɛ: 5:5.

* 23:30 Wɛɛ 9:2 zu, ta sugulazuve.

† 23:33 Wɛɛ vɛ: 6:10-11.

ti da bɔɛ, é vile faa nɔi va, ti vaazu keɛzu.

³ Pɛɛi ɔa da lo ga ɔimalai,
keleɛɛlegi ɔa a da sapeziɛ.

⁴ Faafwɛgi ɔa a da buuɔeti daave ga
ani vaɔiti ti vizɔgai.

⁵ Zunui ɔigi ma, toɔa ga zunui suzeeliai,
zɔi faafwɛgi zea, ta ɔa da bɔ sɛbei va.

⁶ Mazɔlɔ faazeikpasu vaɔi ɔa da zoo è kɔɔi ɔɔ la,
tɛnɛ bo nuiti ta-mɔin ɔa kizogi a da zɔlɔ su.

⁷ Gimalala nui la zooga é va ɔima vaiti gaɔa.
Naa ɔa é ba, kɛni é da maaɔɛ kpɔ, ta ɔɛna taa vaiti
devea.

⁸ Zɔi ná-kisiei ga é faa nɔi ɔɛ,
naa laa ɔa ɔɛ ga tɔɔɔ ɔɔɔɔɔ kalamɔin.

⁹ Gimalala nui ná-kidafaawui ɔa ga kotoi,
nɛɛɔɔɔɔɔ nui maayoseɔɛve nubuɛiti bɛ.

¹⁰ Da iɔɔɔɔɔ kɔɔɔi ma ziɛgi zu,
è-zɛbei maa ɔa vɛɛvɛɛ!

¹¹ Naati unɔɔ, niiti ti liizu ga tiye ga ti ti lɔ saai zu,
naati kizo, niiti ti liizu ga tiye kazemazu, ga ti ti
vaa.

¹² Mina ɔɛ ma: «Ee, gè la ɔɛa sugwɛɛ!»

GALA nii é fai pɛ kwɛɛ, nii é ɔɛɛzu è-yiimaɔɛ,
naa la zɔɔɔzɔɔɔɔ baa?

Ungo, zɔi é è-yɛnvui makɛsu, naa kwɛɛ,
toɔa ɛɛ gilagilagi zala, eɔɛvelei ná-kɛɛwotiiti ti la.

13 Dòun zunu, kòin gulɔi ɔ̀mɔ, mazɔ̀ɔ kòin gulɔi
vage,
ma jemigi ɔ̀a nee è-laave.

14 Gítoɔ su, ga ɔ̀imalai vage ɔ̀a-eteai ma vaa ma.
Ni ɔ̀a zoonaa è zie la, ɔ̀a zoo è ɔ̀oozunee velela velei,
ɔ̀a-ɔ̀itogi la ɔ̀ologologa.

15 Mina woya lɔ telebo nui ná-pelei ma, ga faa ɔ̀ou,
mina seizuue ɔ̀ologolo.

16 Mazɔ̀ɔ anee ni telebo nui loo la ɔ̀a ɔ̀eezu lɔfela,
toɔa wuzee,
kele faa ɔ̀ou ɔ̀e nuiti su ɔ̀a ɔ̀a bezegele ga maanɔ̀ɔi.

17 Mina ɔ̀oozunee ni è zili nui a loona,
ni a lɔna kpɔ̀ɔi zu, mina kua wo ga koozuneei.

18 Gooɔ̀ɔ GALAGI ɔ̀a naa ɔ̀a ga wanama vaa,
é la mɔ yiiɔ̀aawana ma.

19 Mina yiiɔ̀aawana naati ta-vaa zu, niiti ti faa ɔ̀oi
ɔ̀eezu,
mina ɔ̀aazuɔ̀ula faa ɔ̀ou ɔ̀e nuiti ba.

20 Mazɔ̀ɔ kulanuma la naati tuɔ̀ɔ, niiti ti faa ɔ̀oi
ɔ̀eezu,
ti-yenvui ɔ̀a za ee lanboi.

21 Dòun zunu, unfe Gooɔ̀ɔ GALAGI ma ta masagi.
Mina vɔ̀kpɔ̀ naati ba, niiti ti pɔ̀ ga ti fai pe falibo.*

22 Mazɔ̀ɔ ti ɔ̀ologolo fai ɔ̀a ɔ̀ula ti viliba,
be ɔ̀a é kpɔ̀ɔi ɔ̀wee, nii Gooɔ̀ɔ GALAGI ta masagi,
vazuu seizu ti ma?

Gima nuiti ta-lenegi taɔ̀iligaa

* 24:21 **niiti ti pɔ̀ ga ti fai pe falibo:** Tati pelei taɔ̀ili balaa ka ga
nii: niiti ti ga lɔɔ̀ ba nuiti.

23 Welé nii gá gíma nuiti ti boga mǎnǎ.

Topolui gá ga faa nǎi tukpǎi gǎalevezuve.

24 Ni tukpǎgǎaleve nui a gǎna faa nǎu gǎ nui ma:

«Sǎ ge la è va,»

nubuseiti ta foovo, ziiti ti yíigǎawana ma.

25 Kélé tama zǎiti ti faa nǎu gǎ nui veelalazu,

naati ta gǎ gaane zu, tuya gá loo ti ve, é gǎ ga ta-
undaane.

26 Gooǎavotegi é veezu ga gaamai,

naa gá ga bǎalalai ma voogi.

27 Aisa è va da-velei lo,

kǎni è etea vele wotiiti ké de,

è da-balagi gǎvele bǎte, é zoloo molo levei ma.

28 Mina zeele woo wo fuun è-zeinǎgǎi laalǎgǎma,

mina nu yaava ga è-laawooi.

29 Mina gǎ ma: «Nà sosu, egǎvelei é sǎni da,

nà seizu zunu tei zea, egǎvelei é kǎni la ga ze.»

30 Gè leveni naka nui ta ná-kpala kpelamaue,

gǎmalala nui ná-leezen belei laaue.

31 Welé, kpolo gǎingiti ta gui nǎiti ti gǎni vǎnǎsu ná
pe,

sigǎi é gǎni ma ga sasai, naa woloni.

32 Gè naa gǎai ma, gè tǎzeini ga gǎigǎize,

nii gè peteni, gǎi gè sǎlǎni naa ma, é gǎni ga:

33 è lago ni nǎ, è lago gǎazuvee ma fǎin nǎ,

è zaamale, è yeeiti da bǎgǎ ma.

34 Naama ziegǎ zu, baladai gá na va è vǎ, egǎ nui é

gǎlazu è viliba,

maanǎgǎi gǎla è viliba egǎ toosu nui.

Salomɔn ná-tene faalaalii taɣiligaani

25

¹ Wɛle Salomɔn ná-tene faalaalii tanigaani ba mɔnɔ, niiti Zuda masagi Ezeekiasɛ ná-nuiti ti ti ɣaaleɛni ba.*

² Ada GALA debizu tɔɔzei dɔɔɣuzu vaiti ba, é ti ɣɛɛzu, ada masagiti debizu siegi zu ti ta-wotiiti kulazu la kelema.

³ Ade la kwɛɛ, geei wuzɛɣɛvɛ é ɣwɛ mini, ɓaa mini ɣa zoi ɓomavɛ ɣwɛgai ná.

Ade la zooga, de va masagiti ta-ɣisiɛiti kwɛɛ ɓalaa.

⁴ Ni nu a wali ɣaei ma nɔɣɔiti kulana ba, ɣain bo nui ɣa kpɛɛ ga anijaka.

⁵ Ni nu a faa ɲɔu ɣɛ nuiti kpɛɛna masagi maagoolii zu,

toɣa ná-zobogi wɔɔɔ, a ɣɛna telebodai ɣɛa.

⁶ Mina ɓɔɣɔ wɔɔɔ masagi ɣaazu, mina zeɪ nu wolaiti seizuɛ.†

⁷ Mazɔɔɔ fizɔɣɛ ti ɣɛ ma: «Va è zeɪ unfema seizuɛ,» ti va li è unfesɪ nu wolaiti gaazu.

⁸ Nii ɗa ka, naa mina ɣɛ ga zaɓu, è va suvile ga nu loliga tukpɔɣaalevezu.

Ni nui naa ɓɛɛ velei a è unfena, leeni ɣa ɗa ke?

⁹ Ni kpɔɛ a ɣɛna wo yɔɣɔzu wa è-zeɪɲɔɣɔi, a gaagula ba wa tɔ,

kele mina taɣili ná-dɔɔɣuzu vaa ɣula kelezɪ.

¹⁰ Tɔɔzei a menina, toɣa è voomu,

* **25:1** Wɛle seɛvɛi ɓɔzeizuɛ. † **25:6** Wɛle ɛɛ: Luk 14:8-10.

è-lɔɔɔi ɔa ɔolooɔolo eyesu ɔɔ.‡

11 Kpɔɔi maaɔetɔai ga pagɔ, naa wola vage,
eɔe zanu sɔɔlai, maagɔliai ga wali ɔaei.

12 Zɔi é woilosu ɔima nui ná-tɛɛ gooi ma ga pagɔ,
toɔa be ga zanu balagaegi ɔevele, ta zanu kitei ma
ɔɔbu anigi.

13 Molo leve voloi ma liegi zu, zie lei ɔa da ɔe ga nu
yiilei ganii.

Zekana, gooɔeɔgila keelai a zegena ná-siei ma, toɔa
ɔa maligɔii yiilei.

14 Nui é wasosu ga faanɛɛ ɔee vai, tama é la keɛzu,
kulave ga tonai, nii é maaluai, kele é la vaazu.

15 Maaɔungu ɔa nu a da vɔni da kundigɔii ma,
woo neɛnɛgi balaa ɔa da nu ɔaei wolo.

16 Da kɔin gulɔi ɔaana, kɔmɔ nɔ ga è-ma lieɔi,
mazɔɔɔ ni da gola ɔɔmɔna, da unpili da.

17 Mina da ga laali è-zeijnɔɔi ma valafala, ni naa
laade,

toɔa ɔɔɔ ga da-vai, è wɔinzegɔ ma.

18 Nui a zee zeele wooi wona, seijnɔɔi laalɔɔma,
gaawanave gulu bakɔ wolai ná-dogai va, ta bogɔ
zɔkpɔi, ta meɛn ɔaazobagi.

19 E ɔito yaava nui va, kidaavili foloi,
keɛve eɔe da ɔe daami wosu ga è-niigai, é niikpisu,
baa è zizi è-ɔɔɔi ma, é balizu.

20 E guyei loo nui ve, nii ziizoolɛzu,
keɛve eɔe da ɔe ná-segei ɔulazu kɔba kɔɔle voloi, baa
è zie ɔɔɔai vu sege ɔaei ma.

21 Ni pului ɔa è zili nui ma, daamianigi ve zea, é mi,
ni kpɔɔle wɔin ɔa ma, ziei ve zea, é ɔɔɔle. §

‡ 25:10 Tati pelei tagɔli balaa ka ga nii: è la mɔ zooga è va pele leve
maawɔin wooiti tuɔɔ. § 25:21 Bogɔ mɔnɔ Wɔl 12:20 zu.

22 Mazɔɔ abulekaiti kana è puuzu unmaue,
Gooɔɔ GALAGI ɔa è ɔonɔ fe.

23 Lɛkpɛmaue nu ɔvɛzu vele viilei ɔa da va ga tonai,
kpɔɛzɔɔɔɔɔ mɔinmɔingi ɔa da va ga zɔiti ta-
yiiɔaawanai.

24 Fizɔɔ nu zei fiile zosuve sokogi zu pɛɛ ɔmaue,
wo va li ɔɔsu zeizu ma, wa kpɔɛleve anzanui.

25 Keela woo vaɔɔi é vaazu, é zeɔe ɔoozama,
naa ɔɛve eɔe zie lei, nii da fe nui ya, kpɔɔle wɔin ma
gola.

26 Telebo nui é ɔɔɔ yɛsu ná, faa ɔɔ ɔe nui
ɔaazumaayiki ma,
naa ɔɛve eɔe zieungi kpɔɔɔi, ɔaa zeide goi kɔɔɔi.

27 E la vani ga nu kɔin gulɔi ɔmɔ ga gola,
ɔaa è va lɛbiyai ɔaizie ɔɔɔ ve ga gola.*

28 Taa wolai maaɔɔkɔ zobo ge la ná,
zekana zunui la, nii é la zooga vɔnisu ná-
ziiɔaawanai ma.

26

1 Lɛbiyai wola la zolooni ɔimalala nui ma,
eɔvelei kɔɔɔ vukɔi, naa la zolooni da foɔoi ma, ta
tonai nii é vaazu molo leve ziegi zu.*

2 Foovooi nii un ge la ba, é la faa vaa,
kɛve eɔe soologi é ɔovesu, ɔaa sevezvegoi é ɔovesu,
ti la zeizu.

3 Kpakɔi ɔɛve sooi laalɔɔma, kalafei ɔe ga
soovalegi nɔnɔ,
kpakɔi ɔe ga ɔimalala nui zaamaue nɔnɔ.

---

* 25:27 Tati pelei taɔili ɔalaa ka ga nii: *kɛɛ nu faa ɔiingiti kala, naa ɔa fizɔɔgai.* * 26:1 E zo ɔainbogi ma, é li Latagi vɔ, tona maanea la da ga vu Izelaye yooi zu.

4 Mina g̃imalala nui woog̃aavote ga ná-g̃imalalai
g̃evele,

è va g̃e ga toun kevele da boḡoi.

5 G̃imalala nui woog̃aavote, é zoloo ná-g̃imalalai
ma,

a va g̃isiε ga toḡa ga g̃ima nu.

6 Zoi é keela woo g̃alivaazu g̃imalala nui ma,
naa ga g̃oḡoiti tevezu ga, ta toḡa gaazuvile vaa
m̃oinm̃oin sei luḡo.

7 Uelei meḡeε nui g̃oḡoiti ti zu la yooḡe,
vele g̃ana zεbe la la faalaalii ya, nii g̃imalala nui
bosu.

8 G̃imalala nui maamuse vai g̃εεve eḡe
nu a va li k̃otui g̃ilizu feleveleḡi va.

9 Gaingi é zoni doozo nui ya,
vele g̃ana faalaalii la g̃imalala nui laave.

10 Uelei k̃pein vili nui la, é nuḡusei k̃pein
maawanazu,
pele g̃ana naama nui la, nii é g̃imalala nui zeḡezu
botiḡe vai ma, baa teḡeteḡe nuiti.

11 Eḡevelei gilei a da g̃ale da ma, ná-unpiligi ma,†
zekana é la ga g̃imalala nui, é g̃alesu ma ná-
g̃imalalai ma.

12 Da nu g̃aana daai da ga gola g̃eḡeḡeḡe,
g̃imalala nui ná-fai ga viz̃o ná-fai va.

13 Naka nui ga da g̃e ma: «Zalai ga pelei zu,
sua noi ga z̃iezu taazuve pelei zu!»

14 Eḡevelei kpogi a da lati da ná-sanieleiti ga,
zekana naka nui a da lati da ná-betei zu.

15 Naka nui ga da yeelo daami anijakai zu,
kele toḡa da ka ga kp̃olo vaa wola ve, é va do laave.

16 Naka nui laave boḡo la ga g̃igi ga ma,

† 26:11 Boge m̃ono 2Pi 2:22 zu.

é leve zunu lɔfela va, niiti ta zoo ti googaaavote fe ga kelegelegi.

17 E ɔɔɔ vili kpɔɛi ɔa, nii é la loni è va, keeve eɔe gilei a ye levesu, è so goii va.

18 Eɔe titi nui é abulevegiti pilisu, ta meeinti é da nuiti paa ɔɔɔ maagoolii zu,

19 pele ɔana zunui naa la, nii é seinoɔɔi yaavazu, naa voluma, é ɔe ma: «Soleya vaa nɔ ve.»

20 Kovi valagi ɔa da abui za, siegi zu ne fele ge la ná la, kpɔɛi ɔaa ɔa da yei.

21 Tigii ɔa da abulekai ve, kovii abui ɔaazo, kpɔeleve zunui ɔa da kpɔɛi ɔaazule.

22 Famai ɔeeve eɔe daamiani neeneɔgi, toɔa da yei, eyesu é zeeli nui yiimave.

23 Wali ɔaei peai penei maazu, vele ɔana kpɔe neeneɔgiti ti la, ti nui yiimave ma vaa noiti maalɔɔɔfuzu.

24 Nui wɔinzeɔemai daavegai, toɔa da maalɔɔɔɔ ga laawooiti, é da yaavaiti kpete ɔoozu.

25 Ni a ɔena kpɔe vagoiti boga, mina la da, mazɔɔ ná-kisiseiti sulaavege ga faa noi.

26 Kelegelege gola ná-wɔinzeɔemai ɔɔɔɔ vai zu, kele nubusei pe ge bega ga ná-sunoi ɔwee.

27 Zoi a zeei wɔ, tɔ ɔɔɔ ɔa loo su, zoi a kɔtui ɔilikilina, toɔa loo tɔ ɔɔɔɔi nɔ ma volu.

28 E nui ta maawana ga zeeveemai, naa ɔa ga è zili la.

Wooveledai ma ɔɔei wo fai ɔa da va ga faa zuɔologologi.

27

1 Mina ɔmazei ga nii a ɔe lina,

mazɔɔ è la naa ɣwεε, nii é ɣεεzu za.*

² E-laave mina è maamuse, nu ɣiligiti ze ná, ti ke.
Nu ɣiligi naa ɣε, da bɔɣɔi è-laave mina ke.

³ Kɔtui wuiɔe, naɣaegi wujegi wui,
kele ziiɣaawanai ɣimalala nui buzeɣezu, naa
wuiɔe ti felegɔ pe ba.

⁴ Ziiɣaawanai nɔuve, ziiɣulagi ɣeeɣaaba,
kele be ɣa a lo toloi lugɔ?

⁵ Fizɔge è zeli lo nui ma keɣi zu,
è va maagɣe kpɔ bɔɔla vai ma.

⁶ Nu wɔɔlai ná-zelilomai, ɣa ná-woɔɣɣiladai leezu,
nu zili nui è neene vai, naa ɣa ga yaava vaa nɔ.

⁷ Zigo nui ɣa da ɣεle kɔin gulɔi va,
pulu nui ɣa da ani wanai ɣa ga jemige.

⁸ Siezie nui maa ɣa ɣoozana seizuve va,
keɣe eɣe wɔnii maagoozaai ná-daɣagi va.

⁹ Gulɔi ta gulɔ maku neeneɣi, ta da nu yiiɣaane,
bɔɔla vai ná-gaanɣei ɣa da koozunɣei ve nu ya, é
leve da bɔɣɔ enekɣi va.

¹⁰ Mina beteve è-wɔɔlaiti ba, ta è-ɣεε bɔɔlaiti.

Ni da ɣena faabaagi zu, mina bize, è va li è-ɣεεloin
vɔ be,

mazɔɔ sie mɔinmɔin su, è-zeijnɔɣɔi maabuɣaai
è va, naa vizɔge é leve è-ɣεεloin va,
maagoozaai è va.

¹¹ Zie ga ɣimalai dɔun zunu, ziiɣave laa ɣa ve ga
koozunɣei,

nà zoo gè naati goɣaavote, niiti ti vaazu mà.

¹² Gima nui a faabaagi ɣaana, é da va, toɣa da loɣu.
Nui nii é la de faa mɔinmɔin kwεε, naa ɣa da li nɔ
ga yiima velei, eyesu é suboloi ɣɔmɔ.

* **27:1** Wele ve: Zak 4:13-16.

13 Ni nui ta a bɔɔɔ ɔena ga zeelaga è vɔ be, é vile nui ta ná-kuye vaa va, nii è la kwεε, ná-segei zεge ga kpounmai, nui naa ná-faa zu, nii è la kwεε.

14 Ni nui ta a tuya loona seinjɔɔi ve, é woogula la sobuzobui, toɔa leve be ga foovooi.

15 Kpɔleve anzanui ɔεεve eɔe ziei, é vilesu peinpein, maa la levezu tonai va voloi.

16 Da wɔinna ga è gaaɔe, keεve eɔe da ɔe fiilei zosu ga yeei,

ɔaa è gulɔi vu yeave ga è make.

17 Kɔlui ɔa da kɔlui ɔaali,

nui ɔigi ɔaazu ɔa da zεge ma, seinjɔɔi ná-siepolui vɔ.

18 Zɔi é wεεzu kooleɔoole gului ma, toɔa ma waai ta mi,

zɔi é maligii makesu, toɔa lebiya zɔɔɔ.

19 Uelei nu bɔɔɔ ɔaazuve ɔaazu la ziei wu,

vele ɔana nu ɔigi a da è-vaagfulabai lee la.

20 Gɔvealaazu ta undaavili zεgezaɔai ti zulaa la vega,

zekana é la, nuɔusei yiimai laa la zeelia pe.

21 Zanugi ta wali ɔaeiti, ta da vete abui ɔa,

kele nui lukpɔi ɔaa ɔa levezu, é zoloo daaseigi ma.

22 Anεε ni da ɔimalala nui zigazu kodai zu ga etei, eɔevelei nu a da kpazii ziga la,

è la zooga è va ná-titigi ɔula ba.

23 Da-loganiiti gilagilagi ɔevelei ɔwεε ga pagɔ,

ɔaaɔa gola da-logani bulugiti ma.

24 Mazɔɔɔ kpɔtei la zeeyεga ma eyεsu ɔɔ,

masa bɔɔɔgi la yeega nu unba yeenɔpe.

25 Siɛgi zu è tufa vɔɔi levezu la,† tufa undui ɔa da wuzegɛ,
 gizeiti ma lufaiti gaa ɔa le ba,
 26 da-vaalagiti maaleɔfaiti ta ɔɛ ga è maagili zɔɔlaiti,
 boliiti ta ɔɛ ga da-balagi ɔfeya aniiti,
 27 boliiti ta-niimi dei maanɛɛvɛ, é kula ɔɛ ga è-laamianigi,
 wa da-veleyegɛi, ta da-wotigɛ anzanuiti maavaiti.

28

1 Faa nɔu ɔɛ nui ɔa da bize, anɛɛ ni nu la kpɛɛzu,
 kitogi ɔa telebo nuiti zea, eɔɛ zala bokpagi.
 2 Siɛgi zu kpakagi la zɔɔi zu, kundigila ɔaizie nuiti ta da mɔin.
 Kele kundigii a zeina, kelegelegai é ɔala, faiti ta da zie ga pagɔ.
 3 Zunui é ga bala nui, é maawɔin nuiti maanɔɔɔzu,
 toɔa ga faa zuɔoloɔolo tonai, é pului loozu.
 4 Niiti ti ɔɛlezu GALA ná-tɔgi va, naati ta da faa nɔu ɔɛ nuiti maamuse,
 kele niiti ti ɔlozu tɔgi vɛ, naati ta da laale ti wu.
 5 Niiti ti bɔɔɔ veezu faa nɔi ya, naati ti la sɔle fai tanɔpɛ gaɔaazu,
 kele niiti ti bɔɔɔ ɔilizu ɔɔɔɔ GALAGI va, naati ta da faiti pɛ gaɔa.
 6 Fizɔge nu ɔɛ ga bala nui, è da zie sɔledai zu,
 è va li ɔɛɛzu ga kpɛɛ nui, nii siɛ velei ga wooveledai.
 7 Zɔi é ɔlozu GALA ná-tɔgi vɛ, doun zunu ɔana kelegelegai,
 kele zɔi é vilɛsu tuva vele nɔu nuiti polu, naa ɔa da va ga unfegi keɛɔɛ vɔ.

† 27:25 E zo ɔainbogi ma, é li Aɔui vɔ.

8 Zoi é ná-sólógi maamoinzu ga talama walii, nii datevegai,*
naa ga sólógi gaaleezu ba naa ve, nii a maawoin nuiti maawoinja.

9 Ni nu a voluavena, ga é mina woilo GALA ná-to gooi ma,
ná-GALA falii woin ga zeje GALA ma.

10 Zoi é telebo nuiti kakasu, é ti vile pele noi ma,
toja loo zejei zu, nii é bai.
Kele niiti ti ziezu ga soledai, undaaneei ga naati tufo.

11 Kpete nui gelegelege bofo no gaazu,
kele bala nui kelegelegai, naa ga zoo é polufula.

12 Siegi zu telebo nuiti ti kundigilai zolosu da,
lebiya ga da ge lee ese pe be.
Kele siegi zu nu noiti ti wuzefezu la, ese ka da bofu.

13 Zoi é ná-to kologologiti doofuzu, naa la gula bofo numa,
kele GALA ka da naa zuvaaye, zoi é laazu zo ga é gele ti va.

14 Undaanee nu ga ga naama nui, nii yeenope é luazu faa noi gee vai va,
kele zoi é gikpaazu, é da faa noi ge, naa ga lo maanofoi zu.

15 Uelei zalai la, é zikozu, ta file zuai pului ma,
vele gana faa nou ge nui la, nii é masadai geezu nubuseiti unda, ti valagai.

16 Kundigii a valana gigi ma, toja da telebotalai wola ge,

---

* **28:8** GALA ge togi zeini naama vai ma. Wele veti: Egz 22:45; Lev 25:35-37; TSV 23:20-21; Ezk 22:12.

kele zoi é gfelezu kakama ani mii vai va, tofa da lebi kundigilai zu.

17 Nui nii nu vaa vai ziimave, tofa da bize ga lia ná-kabayefei vo pelei,
nu nape ge mina pele besa tufo.

18 Nu-o-nu nii sie velei zolegai, naa ga kizogi zoloo,
kele soletala nui, é pele zubili felegoi ziesu, tofa loo gila su.

19 Zoi a tii gefezu ná-zooi ma, naa ga laamianigi zoloo,
kele zoi é vilesu fuun faiti polu, naa fonogi ga ge ga daanogwogi.

20 Nui é ga lada nui, zee laa ga ve ga tuyai,
kele zoi é woinni é bete ga gaazuvilei, maanogoi la voola ba.

21 E la vizoni ga nu zeelozogozui ge nubuseiti zogozu,
anee naa ve, nui ga zoosu é faa noi ge bulu bugai zoloo fai zu.

22 Zunui é ga gaazufulapo nui, tofa da kpetei gaizie ga gaazuvilei,
tofa da yeema ga baladai ga vaazu po.

23 Zoi é zelii losu seinoi ma, gaabelasu naa ga da ná-faaneei wuufwee,
é leve zoi va é maamusei wosu ga negi.

24 Nu-o-nu é kaazu ga faa nou laade, ga é keege ta dee maavo,
é la vizoni toosu nu va.

25 Zunui nii solooi la ziileida, tofa da kpoei wuzefe,
kele zoi é bogo galivaazu Goofo GALAGI ma, tofa ge anii pe su no yagaba.

26 Dei é laazu da-gigaizieiti no la, da ga gimalala nu,
kele zoi é ziesu ga gimalai, faabaagiti ta voola ba.

- 27 Zoi é faanɛɛi ɣɛɛzu bala nuiti be, é la yega kpala zu,
 keɛɛ zoi é ɣaazuwɛɛɛzu ma, seiɲɔɣɔi ná-kpɔɔi luɣɔ,
 toɣa foovoo mɔinmɔin sɔɔɔ.
- 28 Siɛgi zu faa ɲɔu ɣɛ nuiti ti zeizu la kundigilai zu,
 ɛɛɛ pɛ ka da ɔɔɣu,
 keɛɛ siɛgi zu ti loozu bu la, telebo nui ma mɔinmɔin
 ka da ɣula keɛɛma.

29

- 1 Zunui nii maanɛɛi ga zeli lo ma, é da ɣɔgi ɔaa ga,
 toɣa ɣologolo ga kulafilibai, sosu la ɣaa.
- 2 Telebo nuiti ta mɔinna, nuɔuseiti koozu ɣa da ne,
 keɛɛ nu ɲɔiti ta zeina kundigilai zu, nuɔuseiti ta da
 kpalagi wo.
- 3 Zoi é pɔ ga é zie ga ɣimalai, naa ɣa da keɛɣɛ
 ɣoozunɛ,
 keɛɛ zoi é vilesu kologolo anzanuiti polu, naa ɣa da
 ná-naavoloiti kologolo.
- 4 Masagi ɣa da ná-zooi ɔɛɛɛ, siɛgi zu é ziezɛ la ga
 telebodai,
 keɛɛ a lobeanii maalolina, toɣa naa ɣologolo.
- 5 Nui é ɔɔɔlaiti tɛɛɛzu su,
 toɣa balii laazu kɔɣɔi wu.
- 6 Faa ɲɔu ɣɛ nuiti ta da ɣɛ ga kasoɣa nui, tiya ɔɔɣɔi
 ta-ɔ kologologiti faa zu,
 sɔɔɔɔ nuiti ta da pile sɔɔɔɔ, ti ɣoozunɛ.
- 7 Telebo nui naa ɣwɛɛ, nii maanɛɛi é ɣɛ bala nuiti
 be,
 keɛɛ naama ɣi ge la faa ɲɔu ɣɛ nui ma.
- 8 Nɛɛɣulasu nuiti ta da kpɔɔɛ abui vili taa wolai zu,
 keɛɛ ɣima nuiti ta da ziiɣaawanai ɣaayei.
- 9 Ni ɣima nui ta ɣimalala nui ta ɣɛna tukpɔi ma,

ɣimalalala nui yiiɣaawanava, ɓaa é ɲɛi wo, é la
ɓɔɓa.*

10 Nama uuu nuiti ta da telebo nui wɔinzeɣe,
kele soɓe nuiti ta da ɓaa zɛnvui maazu.

11 ɔimalalala nui ɣa da ná-ziiɣaawana vaiti kpein
kula keɓema,
kele ɣima nui ɣa da ɓɔɣɔ zo, é la nɔnɔiti kula keɓema.

12 Siɛgi zu kundigii woilosu da zɛɛ ɓɔɛiti ma,
niiti ti botii ɣɛɛzu zeewu, naati pe ta da ɣɛ ga
woovalada nuiti.

13 Bala nui ta maanɔɣɔ nui, ti ɓɔɣɛ faa ɣila ma:
ɔɔɔɣɔ GALAGI gaazuve veebe ti felegɔ pe be, ga ti da
wele la.

14 Masagi nii é zobobelala nuiti ta-lukpɔi ɣaalevezu
ga gaamai,
ná-masadaɪ ɣa da ye zea ɣɔ.

15 Kpakɔi ta zelilomai, ta da ɣimalai ve,
kele zunu lounɣoi pileɣai ɓɔɣɔ yeema, toɣa da dee
unfe.

16 Siɛgi zu nu ɲɔiti ti mɔinzu la, to kologfologi zu ɣa
da wɔɔɓɔ,
kele telebo nuiti ta ɣɛ ga ta-loobui ma zeelei.

17 Ni da è-loun zunui maagolona, é la è yiiizoolɛ vaa
ɣɛa,
kele toɣa è yiilei ga gola.

18 Siɛgi zu GALA ge la kulakeɓema wosu da,
nubuseiti ta da eteai zie faazupui zu.

Undaanɛɛ nu ɣa ga naama nui, nii naazu, é ɣolozu
GALA ná-tɔgi ve.

19 Nu la da ga botiɣɛ nui maagoloo ga kpɔɛzuguɣulai,

---

* 29:9 Tati pelei taɣili ɓalaa ka ga niiti: *toɣa la nɔ yiiɣaawana, ɓaa é ɲɛɛ, tama nu la bega pe.*

mazɔɔ anɛɛ ni toɟa naa ɟaaɟaazu, nii é wosu ma,
é la ɟɔloa ɲegɛɛin.

20 Da nu ɟaana, é da ɔɔɛ, é la ɟiɟaizieu,
nu ɟa ɟiɔ ɟimalala nui va, é leve tɔun ba.

21 Ni nu a botiɟe nui laanɛɛna ná-nu niinelai zu,
toɟa gaabela ga kololalai.†

22 Ziiɟula nui ɟa da kpɔɛi leve,
zɔi ziiɟulazu valafala, naa ɟa da tɔ koloɟologiti ke.

23 Wasogi ɟa da nui maayei,
kele ɔɔɟɔmaayei ɟa da nui wɔɔɔ.

24 Zɔi é yeezeizu unma nui wu, naa ɟa da ɔɔɟɔ
nimiza,
tɔzei é foovooi ɟwɛɛ, é naama nui laalɔɟɔma, nii é
ɟɛɛzu ga é mina va, é va zeele wooi wo.‡

25 Da ɟɛna lua nuiti ba, toɟa ga balii,
kele zɔi é ɟalivaazu ɔɔɟɔ GALAGI ma, naa yiileive.

26 Ma mɔinmɔin ka ná, ti da kpɔbai ɟaizie ta-
ɟundigii ya,§

kele ɛɛ maalobo fai ɟa ɔɔɟɔ GALAGI ya.

27 Telebotala nuiti wɔin ɟa da zeɟe telebo nuiti ma,
sɔle nuiti maayoseɟeɛ faa ɲɔi ɟe nuiti be.

Aguul ná-kpɔɛiti

† 29:21 Tati pelei taɟili balaa ka ga nii: *toɟa gaabela ga é ɔɔɟɔ vete ga peɛ wu loun zunui ɟila.* ‡ 29:24 Maanɛɛnei é wosu foovooi ba kelemave kpaun, ga ti soba nui ɟula kelema. Wele vɛti: Lev 5:1; TɟN 17:2. § 29:26 *ti da kpɔbai ɟaizie ta-ɟundigii ya:* Tati pelei taɟili balaa ka ga nii: *ti pɔ ga totuɟi ti-wooi mɛni* ɔaa totuɟi yeezei ti wu.

30

¹ Yakee ná-doun zunui Aguul ná-kpɔɛiti.* Zunui nii ná-deve wooyiti ti Itiyɛle ná-faa ma. Itiyɛle ná-faa ma, ta Ukale.

² Gaama ve, nà ga ɔ̄imalala nui, gè leve nuɓuseiti kpein ba, nuɓuse ɔ̄eleɔ̄elegi la zèa.

³ Gè la ɔ̄imalai ɔ̄alani, gè la GALA Nadegai ná-faaɔ̄wɛgi ɔ̄wɛɛ.†

⁴ Bɛ ɔ̄a é ɛɛni geeɔ̄ɔ̄logi zu, GALA pɔ bɛ, é zɛɔ̄ɛ ná, é yei?

Bɛ ɔ̄a é fiilei zoga, é ye zea?

Bɛ ɔ̄a é zɛiti pua ná-seɔ̄ɛi la?

Bɛ ɔ̄a é zoi ɔ̄wɛgiti kpein daa?

Daasei ka ɔ̄ɛ, ná-doun zunui laasei ka ɔ̄ɛ?

Bo dɛɛ, ni è kwɛɛ!

⁵ GALA daawooi ɔ̄ilagilagi pe ka ga gaamai. Toɔ̄a ga kɔ̄ɔ̄ɔ̄ zɛpɛgi naati bɛ, niiti ti loɔ̄ɔ̄zuzu bu.

⁶ Mina tanɔ̄pe da daawooiti ma, ni naa laade, toɔ̄a è loɔ̄a, è vɛɛɛ ga zɛɛ nu.

⁷ ɔ̄ooɔ̄ɔ̄ GALAGI, nà faa felegɔ̄ valizu è ma, naati ke bè, aisa nà-eteai va ɔ̄ɛ:

⁸ màkɛ, gè mina kpɔɛ naka wo, ɔ̄aa zɛɛiti, mina kè ga bala nu, ɔ̄aa kpɛɛ nu wola.

---

* **30:1** Tanisu Aguul ɔ̄ni ga ɔ̄ima nui ta, eɔ̄velele Etan ta Geeman ti ɔ̄eni la (1Ma 5:11). *Yakee ná-doun zunui Aguul ná-kpɔɛiti*: Tati pelei taɔ̄ili ɔ̄alaa ka ga nii: *Masa nui Yakee ná-doun zunui Aguul ná-kpɔɛiti*. Ni naa ve tama, Aguul ɔ̄eni mu ga Isemayelev mavofodai gila. Wɛle vɛ: Zen 25:13-14. † **30:3** Tati pelei taɔ̄ili ɔ̄alaa ka ga niiti: *kɛɛ gè nuiiti ta-vaafwɛgi ɔ̄wɛɛ*, ɔ̄aa tama gè la nu *nadegaiti ta-vaafwɛgi ɔ̄wɛɛ*.

Naa ve zèa nɔ, nii fizɔgai mà, gè eteai zie.

⁹ Mazɔɔɔ anii pe ga vooɔana zèa, nà va lia gɛɛzu è va,

gè va gɛ ma: «Be ɔa é ga Gooɔɔ GALAGI?»

Baa mu, maanɔɔɔi a ɔɔina dà, gè ɔɔɔɔ gɛ ga unma nu,

gè ɔaafula nà-GALAGI ma ɔana.

¹⁰ Mina va botiɔe nu ma, maliɔii ɔaazu.

E mina è voovo, ɔa-vaafaaazagi ma ɔasɔi ɔa la è unma.

¹¹ Nui tanigaa ta ná, ta ɔa ti-gɛɛ ɔoto,

ti la tuya loa ti-lee ve.

¹² Nui tanigaa ta ná, ti ɔɔɔɔ ɔaazu ga ti ɔadegɛ,

tama, ti la gbani, ti va ɔula ta-ɔɔzɔba vaiti su.

¹³ Nui tanigaa ta ná, ti ɔaazuleai,

ti ɔa weɛ nui pe ba fawuu.

¹⁴ Nui tanigaa ta ná, ti-ɔiiɔaiti ti ga ɔoɔa zɔkpɔiti,

ti-ɔalɔ ɔaeiti ti ga ɔoɔaiti, ti ɔa maanɔɔɔ nuiti mi,

ti va ɔeɛɛ, ti ɔula eteai zu,

ti va bala nuiti suwuɔaaleve, ti ɔula nuɔuseiti saama.

¹⁵ Moolɛi ná-doun anzanuiti ti fele, ti-laasei ka ga:

Fe! Fe!

Ani savagɔ ɔa ná, ti-yii la leida eyɛsu pe,

eyɛsu pe ti la ɔea ma: «É kula ɔea.»

¹⁶ Gɔvealaazu, doun zɔɔɔtala anzanui,

zooi, nii zie la ga kpɔole wɔinzeɔe ma,

keɛ ti-naanisɛi ɔa ná ɔalaa, abui, nii é la ɔea ma:

«É kula ɔea.»

17 Nui g̃aazuḡezeiti é n̄eḡfulazu la keeḡe zu, é da
woozotalai ḡe ga dee,
k̄otud̄ei ma ḡalaw̄niiti ta ti ḡula su, koḡe yiwoiti ti ti
mi.‡

18 Faa savaḡo ḡa ge la de gaḡaani,
kpud̄ei màazu:

19 koḡei ḡove pelei geezuve,
kaalii bokpo pelei fasai ma,
bat̄oi ná-pelei kpolod̄ei zaamaue.
Kele naanisīei balaa ḡa ná:
zunui zie velei é lo anzalopoi va.

20 Wele velei weenzo anzanui a da ke la:
a yiima vaiti keena ziilei, é laamaue bale,
é ḡe: «Gè la faa n̄ou n̄ope keeni.»

21 Faa savaḡo ḡa ná,
niiti ta da eteai niikpi, é la ziaa bu:

22 dūoi a zeina ga masagi,
ḡimalala nui a zobo s̄ol̄ona, é da ḡon̄ogi z̄ol̄o,
23 anzanui kelebai wogai da, naa a zeina zini be.
Kele naanisīei balaa ḡa ná:
dūo anzanui é zeizu dūo dee uotogi zu.

24 Sua naaniḡo ḡa ná eteai zu, ti wola lōidai gola,
an̄e naa ve, ti wola ḡiḡe dageleve:

25 pupuiti, zebe n̄ope ge la ti va,
kele ta da ti-ḡon̄ogi ḡevele bēte foḡoi,

‡ 30:17 Nii voluve ḡa ga faan̄e wuuḡw̄etala loun zunui ma uoomai
la kaba z̄ol̄oga, toḡa ye ná file w̄niiti be.

26 fasa woliiti, § zεβε la ti va,
 κεε ta da ti-vuuzuve βετε fasaiti su,
 27 kotogiti, masa ge la ti unda,
 ta da βογβο zei su, ti ma βulugi da gfula,
 28 kooloiti, niiti nu a da ti zo no ga yeei,
 ta da lo masagiti ta-masa peleiiti bu.

29 Fuluani savago ga na,
 ti zie velei, ta ti maanee velei ga pete gani:
 30 zalai, nii ziilbai e leve suaiti pe ba,
 e la gfula volu nu nope be,
 31 tee zinei,* nii a da gfaalo kogobolu valagiti ga, baa
 mu boli zinei.
 Kele naanisei balaa ga na:
 masagi e loni na-koovebei untubo, ti da li.

32 Ni e geni ga fimalala nui, e da waso,
 baa ni e geni kigaizie noiti bosu,†
 za voluma, bogbo zo.
 33 Mazoloo nonoi logaai ga nu a da guloi zoloo da,
 sokpa logai ga namai a da gfula su,
 ziiqaawanai gaazuleai ga kpaei a da gfula su.

Tene gi e veeni masagi ya

---

§ 30:26 *fasa woliiti*: Naati ta ga tufa mi zua goiti, ta da main volu gizeiti ma. Wele balaa veti: Lev 11:5; Guy 104:18. * 30:31 *tee zinei*: Tati pelei tagili balaa ka ga niiti: *sooi, zabei*. † 30:32 Tati pelei tagili balaa ka ga nii: *ni e toozeida ga kigaizie woga*.

31

¹ Masagi Lemuwele* laawooiti. Kalagiti dee ti woni da.

² Lee ɔa na bo e ma, doon zunu?
Lee ɔa na bo e ma, koozu loin?
Lee ɔa na bo e ma, doon zunu, ge minazegeni ga
ge sɔlo?

³ Mina e-zuvikei ve anzanuiti zea,†
ta da-veleiti, naati zea, niiti ta da masagiti kaka.

⁴ E la zolooni masagiti ma, Lemuwele,
e la zolooni masagiti ma, ga ti va dooi bale,
baa naati, niiti ti kundigilai geezu, ti va gaazulati
gani bale.‡

⁵ Mazolo a ti zona, ti mina yeema togi laawooiti
ma,
ta ti mina maawoin nuiti ta-gaamai maavalibo.

⁶ Nu gaazulati kpole anii ve naa ya, nii undaa
vaazu vilisu,
ta dooi ve maawoin nui ya.

⁷ E kpole, e yeema na-baladai ma,
e mina gitoo na-maanogoi zu.

⁸ Laalao e boe, e naati maalobo, niiti ti la zooga ti va
boe,

---

* **31:1 Lemuwele:** Nu la masagi nii gwee. **Masagi Lemuwele laawooiti, kalagi niiti dee...:** Tati pelei tagili balaa ka ga nii: Masa masagi Lemuwele laawooiti, niiti dee... Ni naa ve tama, Lemuwele geni mu ga Isemayelev mavofodai gila. Wele 30:1 zu, ta sugulazuve. † **31:3** Nii ɔa boezu, e vile anza vele wu anzanu moimogingiti ba masa pelei wu, niiti ta la zoo ti masagi zefe sie vele va. Wele veti: 5:9-11; 1Ma 11:1; Nef 13:26. ‡ **31:4** Wele veti: 16:10, 12; Guy 72:1-4; TbN 10:16-17.

è naati kpein maalogi wo, niiti kelɛbai wogai ga tiye.

⁹ Laalao è ɔɔɛ, è tukpɔi ɔaaleve ga telebodai, è maanɔɔɔi nui maalobo ta bala nui.

Anzanu zɔɔɛlamai ná-fai

¹⁰ Undaanɛɛ nu ɔa ga naa, nii a anzanu zɔɔɛlamai zɔɔɔɔ,

tosuve wɔɔɔɔve kɔbu ani vagoiti sɔngɔi va.

¹¹ Sinigi laave da, ani vago nɔpe ge la valaga ná-pelei wu.

¹² E la da ga kazemazu vaa nɔpe ke ga sinigi, kenɛni faa vagoi nɔ, sii ma voloiti pe su.

¹³ Toɔa da baala deɔai ɔaizie ta gezei, é da boti ɔe ga zeeiti ga koozunɛɛi.

¹⁴ Eɔe yaagɔ ɔatoɔi, toɔa da zeɔe ga ɔɔnɔgi ɔoozama.

¹⁵ Toɔa da wuzeeɔe ga kpidiɔidiɔi, é daamianigi ve ná-peleyeeɔe ya, é ná-deveiti fe ná-botidɔe anzanuiti zea.

¹⁶ E ɔisɛ kpalagi ta zu, é geya, é leezen beleɛ leve ba, ga ná-botii zulɔnɔgi.

¹⁷ Toɔa da botii ɔe ga suvikɛi pe, zea la valaga ɔɔ.

¹⁸ Toɔa petɛsu ga zeavaiti su ɔa ɔetɛzu, toɔa da ɔaazuɔa, é da botii ɔe kpidiɔi, abu zezei ɔa.

¹⁹ Toɔa da kenagi zo ga yeei, é da gezei ɔali, é kena kpakui zo ga yeeɔeɔaiti.

²⁰ Zeei maaleɔe maanɔɔɔ nuiti ta-ɔɔba vai ma, toɔa ga faanɛɛ ɔe nu bala nuiti be.

²¹ E la lua kɔɔɛ va, é vile ná-pelei va, tɔzei seɔe vagoiti ta ti pe zea.

²² Toɔa da dasuzeeɔeiti kpetɛ tɔ ɔɔɔɔi,

geze ɓai segeiti ta[§] zea.

²³ Sinigi ɗa ga seizumaanɛɛgi ɛɛɛ pɛ ge kwɛɛ, ti da unfe ma,

tiya ɗa ta da zeɪ taa vaawo bosuɓeti.

²⁴ Toɗa da segeiti fele, ɛ da ti ɓadi, ɛ da saamaɗiligiti fe yaaɗoiti zea.

²⁵ Zɛbei ta unfemai, ta be ga maafili zɔɔlai, toɗa da ɲɛ laa ɗakama, a ɗɛna ɗisiaa welela wele vaiti su.

²⁶ Toɗa da ɓɔɛ ga ɗimalai, sooge kalagi wosu ga woogeɗiladai.

²⁷ Toɗa da wele fai kpein ma, ɛ ziezu na-pelɛyɛɗɛi wu,

ɛ la looɗoga botii va.

²⁸ Na-dointi ta da wuzɛɗɛ, ti va ti da maamuse.

Maamuse vai ɗa da ɗɛ ga guyei sinigi la.

²⁹ E ɗɛ ma: «Anzanui mɔinɓe, ti-losuɓeti ɓɔɔɓai, kele doun da, ɛ buɗɓe ti pɛ maazu.»

³⁰ Zaalai ɗa ga yaava ani, padai ɗa da leve, kele anzanui ɛ luazu ɗooɗo GALAGI va, naa ɗa maanɛai ga ɛ maamusei zɔɔɔ.

³¹ A kpɔɓzuɓe ma lɔnɔgi ve zea!

Wo maamuse vaiti bo, taazuɓe ɲɛgelein ɛ vile keɛwotiiti pɛ ba!

[§] **31:22 geze ɓai segeiti ta:** Sege zongo ɓaabaagiti keni ga tiye, ti ɗeni ga zobodai ma ɓoogi. Wele ɓeti: 7:16; Zen 41:42.

lxxxv

GALA ΣΕΥΕΙ
Portions of the Holy Bible in the Toma language of
Guinea
Des portions de la Sainte Bible dans la langue de la
Guinée Toma

copyright © 2013 Pioneer Bible Translators

Language: Toma

Translation by: Pioneer Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2022-06-21

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 29 Jan 2022

95f995fa-1e05-5170-a262-d0f7dabeeddf